

M. T. R. COLLEGE, SURAT

Manuscripts Library

No. ^{Ref.}
419
Ser.

Title: Kamalakar Bhatti

1/2/20

419

कमलाकर भट्टी

:	Kamalākara Bhatti	:	Title
:	Ananta Bhatta	:	Author
:	Nilkantha	:	Editor
:		:	Year, Vols.
:		:	Publisher
419	:	:	Remarks

419

अथकुमकाकरभट्टीप्रारंभोयम् ॥ छ ॥ छ ॥ ३ ॥

श्रीगणेशाय नमः॥ श्रीरामकृष्णनतयः कमलाकरसंज्ञितः॥ श्रीरामपितरौ नत्वा संस्कारान्वन्ति स्तां प्रतं १ गोतमः
 गर्भाधानं पुंसवनं सीसंतोन्नयनजातकर्म नामकरणान्नप्राशनं चोत्पन्नयनं चत्वारि वेदव्रतानि स्नानं विवाहः पंचयज्ञा अ
 एका पार्वणश्राद्धं आरण्ययागयागीचैत्री आश्वयुजीतिसप्तपाक संस्कारा अग्राधेयमग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ चातुर्मास्या
 न्यायायणं पशुः सौत्रामणीतिसप्तहविर्यज्ञसंस्कारा अग्निहोमोः स्य प्रथममुत्थः षोडशी वाजपेयोऽतिरात्रोऽष्टौ मास
 तिसप्तसोमसंस्कारा इति चत्वारिंशत्संस्कारा दद्याद्दशान्तिरनस्रयाशौचमनायासो मांगल्यमकार्पण्यमस्य हेति। यस्यैते
 चत्वारिंशत्संस्कारा अष्टावामगुणाः सायुज्यमाप्नोतीति चैत्र्यां प्रलग्नो विष्णुर्बलिर्वा। अन्यैः पंचविंशतिराद्याः नि
 क्रमा उक्ताः अन्यैः षोडशोक्ताः कर्त्ता। अथ स्वस्तिवाचनं। कर्त्तुमुमुखं चैकदंतं चैत्यादि पवित्रा। देशकालो संकी
 र्त्तुमुक्तकर्म करिष्ये। तदंगतया गणेश पूजनं पुण्याहवाचनं मातृका पूजनं नां दी श्राद्धं च करिष्ये। लक्ष्मीनारायणाभ्यां
 उमामहेश्वराभ्यां नमः। शचीपुरंदराभ्यां। मानापितृभ्यां। इष्टदेवताभ्यां। कुलदेवताभ्यां। ग्रामदेवताभ्यां। स्थानदेवता
 भ्यां। सर्वेभ्यो देवेभ्यो। सर्वेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो। इत्येकत्वा दक्षिणोत्तरयो महाद्यौरिति मंत्रा वृत्त्या भरमिं स्पृष्ट्वा। ॐ षडयः

मिति यशना कलशे धितिकुंभो संस्कारा ये मं मे गं गेति जलं गंधद्वारामिति गंधया ओषधीरिति सर्वे षधीः कां डात्कां डात्परो
 हंति परुषः परुषः परि। एवानो हर्व प्रतनु सहस्रेण शतेन च। इति हवीं अश्वथेव इति पंचपल्लवान्। स्थो नाष्टि वीति सप्तमरु
 याः फलिनीरिति फलं। सहिरत्नानीति पंचरत्नानि हिरण्यरूप इति हेमं क्षिप्वा युवास्तवासा इति वस्त्रेण सूत्रेण वा वैष्णवैष्णवा
 दवर्तिरर्णपात्रे निधाय तत्वायादिति संहज्य। कलशस्य मुखे विष्णुः कंठे रुद्रः समाश्रितः। मूले तत्र स्थितो ब्रह्मा मध्ये मातृ
 गणाः स्मृताः। कुक्षौ तु सागराः सर्वसत्तद्दीपावसुंधरा। स्तन्ये दोषयजुर्वेदः सामवेदो ह्यथर्वणः। अंगैश्च सहिताः सर्व
 कलशं तु समाश्रिताः। अत्र गा यत्री सावित्री शांतिः पुष्टिकरी तथा। अत्र तु मम शात्यर्थं दुरितक्षयकारकाः। सर्वस
 मुद्राः सरितस्तथीति जलदानदाः। आयां तु मम शात्यर्थं दुरितक्षयकारकाः। इति संप्रार्थ्य। मातृदेवो भव। पितृदेवो
 भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदे० आशिषः प्रार्थयन्ते। एताः सत्या आशिषः संतु। अवनिकृतजालुमंडलः कमलमुकु
 लसदृशमंजलिं शिरस्याधाय दक्षिणे नपाणि नास्तु वर्णपूर्णकलशं धारयित्वा। सकुटुंबो नत्वा। जलं स्नाययेत्। दी
 र्घानागानद्योगिरयस्त्रीणि विष्णुपदानि च तेनायुः प्रमाणेन पुण्याहं दीर्घमायुरस्तु। शिवा आपः संतु। सोमं नस्यम
 स्ता। अक्षतं चारिष्टं चास्तु। गंधाः पांतु। समंगल्यं चास्तु। अक्षताः पांतु। आयुष्यमस्तु। पुण्याणि पांतु। सोमं प्रियम

क० भ० स्तु। तं बुधानिपांतु। ऐश्वर्यमस्तु। दाहिणाः पातु। बद्धधेयं वास्तु। इति विप्रेषु दत्वा। यंकु। वासव वेदयत्तु क्रिया करण कर्मो रंसाः
 शुभाः शोभनाः प्रवर्तते। तमहमोकारमादिं कृत्वा सग्य जुः सामाशीर्वचनं वदुर्षि मवं संविज्ञातं भवति श्रुतातः पुण्यं पुण्या
 हं वाचयिष्ये। वाच्यतामिति ते तक्तेः। भद्रं कर्णेभिः शृणु। इविणो दाः शृणु। सविता पश्चात्मा शृणु। नवो नवो० शृणु। आप उदंतु
 जीवसे दीर्घायुताय वरंसे। यस्त्वाहदा शृणु। यस्मै त्वं सुकृते शृणु। संवा सिं वा मिय जुषा प्रजा मायुर्धनं च। व्रतनियमतपः सा
 ध्याय क्रतु रमदान विशिष्टानां ब्राह्मणानां मनः समाधीयतां। समाहितमनसः प्रसीदंतु भवतः प्रसन्नास्मः। शांतिरस्तु।
 पुष्टिः पुष्टिः। वृद्धिः० अविप्रम० आयुष्यं० आरोग्यं० शिवं कर्मोक्तु। कर्म समृद्धिरस्तु० वेद समृद्धिः० शास्त्र समृद्धिः० पुत्र
 समृद्धिः० धन धान्य समृद्धिः० इष्ट संपदस्तु। बहिर्देशे सर्वा अरिष्ट निरसनमस्तु। यत्पापं तत्प्रतिहतं० यद्वैयस्तदस्तु।
 उत्तरे कर्मण्यविप्र० उत्तरोत्तरमहरहरमि वृद्धिः० उत्तरोत्तराः क्रियाः शुभाः शोभनाः संपद्यतां। तिथिकरणमर्त्तनक्ष
 त्रसंपदस्तु। तिथिकरणमुद्गर्तनक्षत्रग्रहलग्नाधिदेवताः प्रीयतां। तिथिकरणे मुद्गर्तनक्षत्रे स ग्रहे स देवते प्रीयेतां। २
 दुर्गापावात्यो प्रीयेतां। अग्निपुरोगा विश्वेदेवाः प्रीयतां। इन्द्रपुरोगा मरुद्गणाः प्रीयतां। वसुपुरोगा सर्वे देवाः प्रीयतां।
 सप्तयज्ञं दास्यान्वाय विदा देवा यज्ञाश्च प्रीयतां। वसिष्ठपुरोगा स विगणाः प्रीयतां। अरुंधति पुरोगा एकपत्न्यः प्रीयं।

ब्रह्मचर्यात्मनाश्च प्रीयतां। श्रीसरस्वत्यो प्रीयेतां। श्रद्धामेधे प्रीयेतां। भगवती कात्यायनी प्रीयेतां। भगवती माहेश्वरी प्रीयेतां।
 भगवती पुष्टिकरी प्रीयेतां। भगवती लुष्टिकरी प्रीयेतां। भगवती वृद्धिकरी प्रीयेतां। भगवती सद्भिकरी प्रीयेतां। भगवती विष्णुविनाय
 को प्रीयेतां। प्रीयतां भगवान्त्वामीमहासेनः सपत्नीकः ससुतः सपार्षदः सर्वस्वानगतः प्रीयतां। हरिहरहिरण्यगर्भाः प्रीयं
 तां। सर्वा ग्रामदेवताः प्रीयतां। सर्वाः कुलदेवताः प्रीयतां। सर्वा इष्टदेवताः प्रीयतां। हताश्रितद्विषः हताः परिपुंथिनः हता
 स्य कर्मणे विप्रकर्तारः शत्रवः पराजयं यांतु। शाम्यंतु घोराणि। शाम्यंतु पापानि। शाम्यंतु वितयः शत्रुभानि वधंतां। शिवा आ
 वः संतु। शिवा जतवः संतु। शिवा अग्रयः संतु। शिवा आहुतयः संतु। शिवा अघधयः संतु। शिवा वनस्पतयः संतु। शिवा अ
 तिययः संतु। अहोरात्रे शिवे स्यातां। निकामे निकामेनः पर्जन्यो वर्षंतु फलवत्यो न अघधयः पश्यतां। योगक्षेमो नः कल्प
 ती। शुक्रांगारकबुधशुक्रस्पतिशनेश्वरराहुकेतुसोमसहिता आदि पुरोगा सर्वे ग्रहाः प्रीयतां। प्रीयतां भगवान्नाराय
 णः प्री० प्रीयतां भगवान्त्वामीमहासेनः पुण्याहकाला न्वाचयिष्ये वाच्यतां। उद्गाते वशकुने० शृणु
 याज्यायति प्रतिवेद्याया पुण्ये च उद्गमीः पुण्यामेव तं उद्गमी संभावयति पुण्यान् उद्गमी संस्कृते। यत्पुण्यं नक्षत्रं तद्दृष्टुं
 वीतोपयुषं। यदा वै सूर्य उदेति। अथ नक्षत्रं नेति। यावति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं पश्येत्। तावत्कुर्वीत यत्कारी स्यात्पुण्या

हृदि श्राद्धं कुर्यात्। सत्यवस्तु संज्ञका विश्वे देवाः नां दी मुरवाः भर्भुवः स्वः इदं वः पाद्यं स्वाहानम इयं च हृदि रितिसाक्षतजः उं ह्रिपेत्। मातृ
 पितामही प्रपितामहः। नां दी मुरवाः। पितृ पितामह प्रपितामहः नां दी मुरवाः भर्भुवः स्वः इत्यादि इदं वः आसनगंधाद्युपचारकल्पनं
 स्वाहानम इयं च हृदिः। एवं मात्रादोपि त्रादो मातामहादो च। पुनः सत्यवस्तित्यादि० इदं वः दास्यमानं युग्मब्राह्मणभोजनपयो
 प्रमन्नं तानि क्रयभृत इयं वा स्वाहानम इयं च हृदिः। एवं मात्रादोपि त्रादो मातामहादो च। ततः उपास्य गायतानरप्रदतिपंच अ
 सन्नमीमहे तेति षष्ठी आवधित्वा। कृतस्य नां दी श्राद्धाख्यस्य कर्मणः यथा वत्फलप्राप्त्यर्थं द्वादशामळकनिष्क्रयभृतं य
 थाशक्ति इयं दक्षिणात्वेन स्वाहानम इयं च हृदिः। प्रजापते न हरेतामिति श्रुत्वा? अनेन नां दी श्राद्धेन नां दी मुरवे देवताः प्री
 यंतां हृदिः। माता पितामही चैव तथैव प्रपितामही॥ पिता पितामहश्चैव तथैव प्रपितामहः। मातामहस्तत्पिता च प्रमा
 तामहतादयः। एते भवंतु सुप्रीताः प्रयच्छंतु चमंगलं। इका मन्त्रे श्रुत्वा? इति पञ्चेश ह्येकत्वा। उन्निष्ठं०। आचार्यमि०
 यांतु देवे गणाः सर्वे इति माका विसर्जनं इति कमका करभट्टकृतः पुण्याहवाचनं नां दी श्राद्धप्रयोगः॥
 अथ दुष्टवज्रो दर्शनशान्तिः पितृकृता। कर्त्ता मम पत्न्याः प्रथम रजो दर्शने दुष्टमासादिति धिनक्षत्रादि सचि तस
 वीरिण्यं तथैव नवग्रहमस्वारजो दर्शनशान्तिकरिष्ये इति संकल्प्य गणेश पूजानां दी श्राद्धं तं कृत्वा चार्यमृत्विज

श्वरपुयात्। आचार्यः। ऐशाने मध्ये दक्षिणोत्तरयोश्च सर्वत्र मंत्रावृत्तिः। महीधौ रितिसाक्षिभ्यः ॐ षधयः समितिदोषा प्रमाण
 ब्रीहिसाशि त्रये आकलशेषितिकुं सत्रेयं संस्थाप्य प्रसुव आप इति नवानां सिधुक्षितप्रियमेधो नद्योजगती। याः प्रवतो वसिष्ठो नद्य
 शक्ररी। कलं शलेष्टक प्ररणे विनियोगः। आभ्यां जले नाह्ये। गंधद्वारामिति गंध्या ॐ षधीरिति सर्वेषधीः। ॐ षधयः समि
 तियवांश्च त्रिषु क्षिप्त्या मध्यकुं भेयवध्री हितिल मापकं गुश्यासाक मुद्राक्षिप्त्या गायत्र्यो दुंबरकुशह्वोरक्तोत्तलचंपकविल्वविष्णु
 क्रांतातुलसी बर्हिषशंखपुष्पी शतावर्यश्च गंधा निर्गुरि रक्तपीतसर्पपा मार्गपलाशपनसंबंधकप्रियंगुगोधूमव्रीह्यश्वत्थ
 दधिदुग्धघृतपद्मपत्रनीलोत्पलमितरक्तपीतकुरंदकगुंजावचाभद्रकमुस्तकारव्यानिह्वानिशदोषधिनियथा संभवे वाक्षिप्त्वा। त
 तस्त्रिषु कांडाकांडादिति दूर्वाश्च तथैव इति पंचपल्लवान्। स्यान्नेति सप्तमृदः। याः फलिनीरिति फलं सहिवत्तानीति पंचरत्नानि हि
 रण्यरूप इति हेमक्षिप्त्वा युवास्तु वासा इति वस्त्रेणावेष्ट्य पूजादवशतियवादि पूर्णपात्राणि सवस्त्राणि निधाय तत्राष्टदत्तानि क
 त्वा मध्यगायत्र्या सुवनेश्वरीमावाह्य दक्षिणकुं से ईडाणी वृषाकपि ईडाणी पंक्तिः। ईडाणी। उत्तरमेडत्वा विश्वामित्र इति ईडाणी गाय
 त्री। इतींद्रमावाह्य। ततः मंत्रैः षोडशोपचारैः पूजयेत्। ततो मध्यकुं भस्मपूजा गायत्रीमष्टसहस्रं अष्टशतं राजपेर। हिरण्यवृणा
 मिति पंचदशानां कर्दमानं दक्षिणैर्हस्तैर्दिरास्तुतास्तपयः। श्रीदेवता। तिज्जोनुष्टुभः। एका प्रस्तारपंक्तिः। द्वे त्रिष्टुभावनुष्टुभोत्था

क०१४६१०

५

प्रस्तारपंक्तिः। जपेविनियोगः। एकत्र त्विन्द्रसिणकुंभे। कद्रुद्रयेति नवानांघोरः कण्वोरुद्रो गायत्री। इमारुद्राय तव स इत्येकादशानां कुंभे
रुद्रो जगती। अंत्ये त्रिष्टुप्। आते पितरिति पंचादशानां गृत्समदोरुद्रस्त्रिष्टुप्। इमारुद्राय स्त्रिष्टुप्। इति ननु णो वसिष्ठो रुद्रस्त्रिष्टुप्।
अंबकं वसिष्ठो रुद्रो नुष्टुप्। तमुष्टुहीमो मोत्री रुद्रस्त्रिष्टुप्। भुवनस्य पितरं त्रिभ्यारुद्रस्त्रिष्टुप्। अंबकं १ अन्यत्र त्विगुत्तरकुंभे कंडे
कादशिनीभ्यास पूर्वकं जपेत्। शन्न इंद्राग्नीति पंचदशानां वसिष्ठो विश्वे देवास्त्रिष्टुप् इति जपेत्। अथाग्निप्रतिष्ठाप्ये शान्यां ग्रहास्तु
पयेत्। वक्ष्यते न यद्वा न प्रत्येकममुकं संख्यातिः समिच्च वा ज्याकुतिभिः अधिदेवादीनेके कया कुत्या प्रत्यधिदेवादीनेके कया
कुत्या विनायकादि पंचदेवा वास्तोषाति हेमपाळ इंद्राद्यै लोकापालैर्नष्टै कया कुत्या भुवनेश्वरी प्रत्येकं दृष्टान्ति लुमिश्र गोधूम
पायसाज्यानां अष्टशताष्टाविंशत्यन्यतरा कुतिभिर्दिवाणी इमं च प्रत्येकमुक्त इत्ये रष्टाविंशत्यन्यतरा कुतिभिर्दिश्ये। शेषेण
स्त्रिष्टुक्तमभ्यास्युक्त देवभ्यो मुष्टे वा जुष्टं निर्वपामीति मनसा तच्छीनिरूप्य चतुरश्रतुरोमुष्टी त्रिरूप्य तथैव प्रोक्ष्य क्षीरे चक
कृत्वा ज्यभागान्ते यजमाने न त्यागे कृते उक्तं संख्यया यथाक्रमेण त्विग्निहोमः कार्यः तत्र तिस्रस्त्रिहोमः दधिमध्वाज्याक्ता
मिदेका कुतिः। एवं समिधोभ्यक्ताः। ततस्त्रिष्टुक्तादि प्रायश्चित्तहोमान्ते दिव्या लुप्त्यो न वग्रहेभ्यो भुवनेश्वरी इंद्राणी इभ्य
अक्षेत्र पायसाज्यासदीपमाषत्तक बली न दत्वा न्यायश्चित्त होमांते बलिदानं कुर्यात्। समुद्राहर्मिदिति तव स्य वामदेवो ग्नि
स्त्रिष्टुप्। इति पूर्णा कुतिं कुत्वा प्रणीता विमोकादिशेषं समाप्तो यजमानमभिषिंचेत्। आपो हिष्ठति न वभिः। य एक इदं द्यत्त

ति तव स्य गे तमा इंद्रस्त्रिष्टुप्। त्रिभिष्टुं देवेति सप्तानां वसिष्ठस्त्रिष्टुप्। ततो वसिष्ठो रुद्रो गायत्री। ततो नुष्टुप्। ति
स्त्रो गायत्र्यो लो वसिष्ठो नुष्टुप्। उभयं ऋणुव ज्ञेन ति गर्भ इंद्रो बृहती। स्वस्ति राविशो यम इंद्रो नुष्टुप्। अंबकं वसिष्ठो रुद्रो नुष्टुप्।
आतरेदसे कश्यपो रुद्रो त्रिष्टुप्। समुद्र इत्येवा चतुर्णां वसिष्ठो आपस्त्रिष्टुप्। जायतामिद्रु इद्रमाप इति चतसृणां सप्त सप्तय आ
पो नुष्टुप्। देवस्य त्वेयापस्तं वशा रथिषोस्त्रिभिः। तमीहानं गौतम इशो नो जगती। तमग्ने रुद्रो १ तमुष्टुहीत्यांगिरसस्ति रश्मीरु
द्रस्त्रिष्टुप्। भुवनस्य पितरं त्रिभ्यारुद्रस्त्रिष्टुप्। याते रुद्रकश्यपो रुद्रस्वरुद्रो नुष्टुप्। यज्जाग्रत इति षण्णां प्रजापतिर्मनस्त्रि
ष्टुप्। इंद्रो बृहस्पतिं पंचानां विश्वामित्र इंद्रो गायत्री। ततस्तुरास्त्रे त्याघेः अभिषिक्तो भिंसं प्रज्या चार्यो दीनस्त्रालं कारादिभिः संर
ज्या चार्यो यधे नुं रुद्रजापिने न शुहं सदक्षिणमन्येभ्यश्च दक्षिणां दत्वा देवानामुत्तरं प्रजां कृत्वा विष्टज्या चार्यो हस्ते दत्वा
भिंसं प्रज्य गच्छ गच्छेति विष्टज्य महाशांतिं पठित्वा पिप्रान्सं भोज्य भुंजीत। इतिकमळाकरभट्ट कतरजोदर्श
नशांतिः अथ गृह्याग्नेः पुनः संधानं। कर्त्तव्यं विष्टे दका उगण नयापदि प्रत्यहं कुरुं कृत्वा सायं प्रातर्होम
दर्शपूर्णमासस्त्वा उपाकं विष्टे दनिमित्तं प्रायश्चित्तं कृत्वा तत्पर्याप्तं ग्रीष्मादिद्रव्यं दत्वा देशकालोत्सृज्य विष्टि न स्य
गृह्याग्नेः पुनः संधानं करिष्ये। इत्युक्तं भिं प्रतिष्ठाप्याप्यारावाज्येनेत्यंते त्रिरग्निं पवमानमभि प्रजापति वाज्येनार्यमा

क० म० इति क्रियंता। प्राणोरेतोदधाम्यसौ। यथा भूमि रश्मि गर्भा यथा द्यौ रिंद्रेण गर्भिणी। वार्यु र्यथा दिशो गर्भिलवेंते गर्भे रधान्यसा विनि
 स्वनामोक्तास्विष्टकृतादिहोमशेषं समाप्य शतं दश वा विप्रशोजयेत्। इति भगर्भाधानं। अथ पुंसनानवलोभनसीमंताः। तृती
 ये चतुर्थे षष्ठाष्टमे वामाक्षि सप्तमपुनर्वसु पुष्य हस्ता अनुराधा श्रवणे पुनर्वसु मृगशिरसी मंतेन सह कायोः कर्त्तव्यं वितानकायायां ग्रहयज्ञं
 कृत्वा प्राग्निवेरक्तं आनदुहेउत्तरलोहिनि वर्मणि पत्नीमुपवेश्य देशकालोक्तं कीर्त्यास्यांभार्यायां जनिष्यमाणं सर्वगर्भाणां वैजिक
 गार्भिकं शेषनाशकं पताज्ञानोदयसिद्धिप्रतिरोधिनाशद्वारा च श्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं पुंसवनमनवलोभनं च तथा तनुरधिपुत्रं
 मातुस्मीभूतं राक्षसोपानाशहेममहाकृष्मीसमावेशार्थं प्रतिगर्भं विजयमेजिनो नाशार्थं च सीमंतोन्नयनं च तंत्रेण
 करिष्ये इति संकल्प्य गणेशपूजापुण्याहवाचनमात्रकारानां दीक्षादाने कृत्वा पवमानसंज्ञं पुंसवने मंगलसंज्ञं पुंस
 वने गृह्याग्निधायास्मिन् नवाहिते नौक्यादि वस्त्रेषु ते प्रजापतिचरुणा सीमंतोन्नयनं न होमद्विधा नारदं राकां त्रिभि
 र्मुप्रजापतिं वा ज्येष्ठं शेषेण स्विष्टकृतमिष्यादि प्रजापतयेत्वा जुष्टं निवेद्या सीमंति निरुप्य तथैव प्राक्ष्य च कृत्वा ज्येष्ठं संस्कारा
 त्ते आत्मानुमन्त्रि वा तं रापत्नीमावांती मानीमस्व रक्षिणा तश्चैव पुं प्रवेश्य तया अन्यारब्ध आज्यभागां तेषां नीहस्ते स
 मानरुणायाः प्रसूतिमिति गोदधितं प्रवोयतं यवतत्प्राच्यो मृदो माषाणि धाय किंपिब सीमंति त्रिः पृष्ट्वा पुंसवनमि
 तिसा त्रिरुक्ता प्राश्या च म्यपुनरैवं द्विः प्राश्या च मेरु। इदं पुंसवनं। ततो हवीं कंककम्ययापेषयित्वा वस्त्रेण गृहीत्वा पत्न्याद
 क्षिणनासापुटे गुच्छाग्रेण सक्तद्वयांते रक्तं सिंचेत् ॐ आतेगमो योनिमेतु पुमान् प्राधा इवेषुधिं आवीरो जायतां पुत्रं स्ते दशमा

त्यः करोमि ते प्रजापत्यगर्भो योनि मेतुने। अननः पूर्णो जायते तं मन्त्रेणोपिश्रावणीतः पुमांस्ते पुत्रो नास्ति पुमाननुजाय
 तां। तानि सदा लिखीतान्य यथा जन्मयंतु नो ३ यानि भद्राणि वीजान्य यथा जन्मयंतु नः। ते स्त्वपुत्रान् विंदस्व सा प्रसूयंतु कामव।
 कामः समृद्धतां पश्य मपराजितं मे व मेयं कामं कामये देव तस्मै वा यो समद्वय ५ यथा अमिरेतु प्रथमो देवता नो सोस्ये प्रजं पुं
 तुमृकपाशात्। तदयं राजावरुणो नुमंयतां यथेयं स्त्रीपौत्रं मयं नरोधात् १ इमामग्निस्त्रायतागाहपत्यः प्रजा मस्ये नयतु दी
 र्घमायुः। अमृन्योपस्त्राजीवता मस्त मातापोत्रमानंदममि प्रबुध्यातामियं ३ माते गृहे निशि योष उत्थादयत्र त्वं दुर्दे
 त्यः संविशंतु। मां त्वं विके १ युर आरयिष्याजीव पत्नीपति कोके विराज पश्यंति प्रजां क्तमनस्यमाना ३ अजा स्तापो त्रं मृकपाशान्
 मुनवाद्यं। शीर्षः स्त्रजमिवान्मुच्यद्विषयः प्रतिमुं वापिपाशं ४ देव कर्तृ ब्राह्मणक ल्यमानं ते न हन्मियो निषदः पिशाचान्। क्रम्या
 हो मृत्युन पतन्यातया मिदीर्घमायुस्तव जीवंतु पुत्राः ५ इति मंत्रे न स्य दत्तं नामा च मय्यवरुमवराय प्रजापतये स्वाहेति कृत्वा। व
 त्रे सुशोभिते दये हितमंतः प्रजापते। मन्येह मां तं विदं समाहं पौत्रमयं निषापिति। पत्न्या हृदयं स्पृष्ट्वा। इदमनवलोभनं। सीमंत
 स्तुवेणाजं जुहुयात्। धाता दरा त्विति ह्यो र्हरण्यगर्भाधानुष्टय। अंता त्रिष्टय। होमे विनियोगः। ॐ धाता दरा तुदा शुचि प्रा वीजि वा
 नुमक्षितं। वयं देवस्य धीमहि स्तु मतिं गाजिन वितः स्यात्। धाते ददं नम मा धाता प्रजानमुत्तराय ईशे धाते रं वि श्वं सुव नं ज जाने। धाता क
 र्त्तार निमिषा निचष्ट धात्र इह यं घनं रज्जु होत स्वाहा। धात्रे ददं नम मा राका मह मिति ह्यो गेत्सम हो राका जगती। राकाम हं सुहवां ० य

को भेदी स्तोत्रके ०२ ने जमेवेति त्रयाणां त्वा ए विष्णु रनु ए प । ने जमे ष ० यथे षं ए थिरी ० विष्णोः श्रेष्ठे न ० विष्णवे दं ० प्रजापते न तदिति प्रजा
 पतये च दुता एत्याः एश्वात्तिष्ठन् उडुंबर गुह्ययंत्रिः शुक्ल शत ली कुश त्रयेण की कृते न भ्रम मध्या राशिमखं व्याहती प्रजापतिः
 प्रजापतिर्बृहती सीमंतं ब्रूहने वि ० ॐ भूर्भुवः स्वः करोमिति उर्ध्वं मंत्रा रया त्रिभिश्चतुर्वीसी मंतं यस्या गुह्यं तत्रैव संस्थाप्य गो
 धूमपिष्टं डुंबर फलमाकां कं ठे दत्वा । स्तोमं श ज्ञानं सं गा ये ता वीणा गायित्री द्विजो सं प्रेय्य सोमानो राजा वतु मानुषीः प्रजा नि एव क्रो
 साविति गंगे इति । समीप नदी नाम्ना त्रिर्गीये तां स्विष्ट कृदादि शेषं समाप्य ब्रह्मणे न्य स्मे वा वृषं दक्षिणां दत्वा फल लडुकादि त हस्त्रिद
 लाशतं वि प्रा भोजयेत् इति कर्म कर भ ह कृतः पुंसवनानवकोभन सीमंत प्रयोगः अथ ज्ञान कर्म । पुत्रे जाते
 पिता स चै लं स्नात्वा देश का लो सं कीर्त्या स्य कुमारस्य गर्भा विपान ज दोष नाशायु मे धा वृद्धि बीज गर्भ जै नो नाश नाश परमे
 श्वर प्रीत्यर्थं ज्ञात कर्म करिष्ये इत्युक्त्वा गणेश प्रजा पुण्या ह वाच न मा त्वा प्रजा नो दी आह्वानि कृत्वा होम पक्षे व्याहृतिभिः प्र
 वक्तु क संज्ञ कर्म प्र प्रतिष्ठाप्य तत्राग्नि मिदं प्रजापतिं विश्वान् देवान् ब्रह्माणं चाज्ये नात्ताम मंत्रेण कृत्वा मधु धृते न हिरण्ये ना
 वष्टप्य ॐ प्रते ददा मिमधु नो घृतस्य वेदं सवित्रा प्रसूति मे घो नां । आयुष्मान्गुप्ते दे रताभिः शतं जीव शर दो लो के अस्मि
 न्निति ते नै र प्राप्स्यित्वा हिरण्यं प्रक्षाल्य शिशोर्दक्षिणा सये च कर्णे नि धाय तन्मुख समपि स्वमुख मानीय ॐ मे धां ते देवः
 सविता मे धां देवी सरस्वती । मे धां ते अश्विनौ देवा वा धत्तां पुष्कर स्त्रजा विति जपेत् । मंत्रा रन्तिः । ततः शिशो रं सो युग पद भि र्मथ्या

अश्मा भव पर शुभं बहिरण्यमस्त तं सव । वेदो वै पुत्रना मासि स जीव शरदः शतं । इदं श्रेष्ठानि ० अस्मे प्रयं धी वदौ जपेत् । त
 तः अंगा दंगा त्सं भ वसि हृद्या दधि आयसे । आत्मो वै पुत्रना मासि ति मूर्धनि त्रिरवघ्राय । इमां कुमारो जरां धयतु दीर्घमायुः प्रजी
 वसे । अस्त्ये स्तनं प्रयुजानो आयुर्वर्धयि शो वक्तु मिति दक्षिणं स्तनं प्रक्षाल्य दद्यात् । ततः करिष्यमाण नाम स्मरेदिति केचित् । इति ज्ञा
 त कर्म अथ षष्ठी प्रजा । पंचायां षष्ठी रात्रौ पिता देश कालो स्मृत्वा स्य शिशोः स्तिकायाश्च सर्वा रिष्ट शान्त्या युगारोग्य सिद्धि
 र्थं जन्म दानां जीवन्तिकायाः स्कंदस्य द्वाकादिनां च प्रजां करिष्ये इत्युक्त्वा कलशं संस्थाप्य तत्र प्रतिमा स्तुत त पुं जे सुवागणेश
 जन्मदाः जीवन्ति कां स्कंदं रा काम भुमतिं सिनीवाली कु कुं कुये लिखितां षष्ठीं दिवं शिरो भवा वती आवा ह्यत दस्त ० गृहो वै प्रतिष्ठाप्य
 षोडशो पचारेः सं प्रज्य दधि भक्तं निवेद्य दीपान्माषं सक्तं बलीं दत्वा प्रार्थयेत् । गौरी पुत्रो यथा स्कंदः शिशु त्वे रक्षितः पुरा । तथा
 ममाप्ययं बा उषधि के रक्ष्यतां नमः । विप्रांसं प्रज्य स्वाद्य दक्षिणादि दत्वा रात्रौ जागरणं कुर्युः इति षष्ठी प्रजा
 अथ नाम कर्म एकादशो द्वादशे एकत्रिंशत्तमे एकाधिकशततमे वाङ्मि प्रहय ज्ञाति कृत्वा देश कालो संकीर्त्या स्य शिशो
 बीज गर्भ दोष नाशायु वृद्धि नाम व्यवहार सिद्धि दारा श्री परमे श्वर प्रीत्यर्थं नाम कर्म करिष्ये इत्युक्त्वा गणेश प्रजा पुण्या ह वाच न
 मा त्वा प्रजा नो दी आह्वानि कृत्वा का स्यादि पात्रे ते दुःख पूर्णं हन्ता गणेश नाम वतुय्य तं डि रित्वा मु क्ते वता म क इति कु र्ते देवता नाम ततो मा
 सनाम । कृच्छे नं ता न्यु तश्च की वं कुं दो थ ज ना दे नः । उपं शो य ज पुरुषो वा स दे व स्तथा हरिः । योगीशः पुंडरीकाक्षो मा सना मा न्यनु क्रमात् । वैत्रादि

क० मदी० मार्गदिक्कमेण वा रुतानक्षत्रपादादि वर्णवशेन रोहिणी इत्यादि वानाक्षत्रममुकनाम्ना लमुको सीत्कत्वा ततोऽयं वहा रिकं ह्यक्षरं चतुर
 क्षरं पुंसां विषमाक्षरं स्त्रीणां विप्रतिवर्णकमेण शर्म वेर्म गुप्तादास्तान्य तन्म विस्तरयत्तदस्त्वित्कत्वा नाम देवताभ्याने मः इति संप्रत्यक्षि
 शोर्दक्षिणकोर्ण अमुकनाम्ना लमुको सीत्कत्वा भूत्वा कृतो जठिरमुकनामा योरुतः सर्वा न ब्राह्मणा न सिवा दयते आयुष्मान्भवन्मु
 क इति विप्राः एवं मासनाम्ना ० नाक्षत्रेण नाम्ना ० अव्यावहारिकेण नाम्ना इत्यादि वाच्यं । दशविप्रामो ज्ञाः इति नामकर्म अथ
 नामदिने चोडशेन्यस्मिन्वा शुभेदिने कुलदेवता योगशायि नंदरिच सं प्रत्यक्षं गङ्गातीतः प्रेक्षे शिशुं स्त्र्यापयेत् । द्वितीये एकत्रिंशे न्यस्मि
 न्वाशं खेन गोडुग्धं पाययेत् । ततो द्वादशे चोडशे वा द्विषण सप्तमे गामासे ब्रह्मविष्णु शिव चंद्रसूर्यदिगीशां शिवसरस्वतीकुलदेवता
 गोविप्रा संप्रज्या दक्षस्य शिशोकणै विधयेत् । अथ निष्क्रमान प्राशने । तृतीये चतुर्थे षष्ठे च मे गामासे पिता देशका लो संकी
 र्णस्य शिशोरायुः श्रीवृद्धिबीजगर्भदोषनाशार्थं बलायुर्वचो सिवृध्यर्थं निष्क्रमणं सूर्यं विलोकनं भस्मपूषणं वेशनं तथा मातृगर्भ
 मलप्राशनं भुध्यनाद्य ब्रह्मवर्चसतेज इन्द्रियायुर्वृध्यर्थं वैश्वर प्रीत्यर्थं मूलप्राशनं च तत्रेण करिष्यद्भक्तका गणेशपूजा पुण्या
 हवाचनमात्का पूजा नां दीप्ताद्वा निकृत्वा कुलदेवता सं प्रत्यक्षं चंद्रधेनूनां तस्यैव वेषादरनिंकारं यत्वा स्वस्तिन आत्रेयो
 विष्णुदेवास्त्रिष्टुप् । शिशोरं कारोपणे विनियोगः । स्वस्ति न इति सक्तं नां कमारोपे आशुः शिशानस्त्रयोदशवर्षा प्रतिरथ सक्तं
 स्वस्ति प्रतिरथ इन्द्रिष्टुप् । चतुर्वहस्पतिर्देवस्या त्रयोदशयनुष्टुप् शिशोरायुष्या पिरवृध्यर्थं जपे वि० आशुः शिशान इति सक्तं

१०

कं जपित्वा तच्चक्षुर्वसिष्ठः सूर्यः पुर उड्डिक । कुमारस्यादिह्या वेक्षणे विनियोगः । तच्चक्षु रिति सूर्यमीक्षयेत् । ततः पीठे प्रतिमा सक्तं
 दुत्तपुंतेषु वाईडादि लोकपाठां प्राच्यादिदिशः चंद्रोर्क वास्तुदेव गगनवराह भूमी सं प्रत्यक्षं तन्मंत्रे नी मभि चोच रुद्रा शिशु म ध्वेन सप्त
 र्यंदर्पणः कलशः कन्या तथा समनसे क्षताः दीपसाला ध्वजो लाजाः संप्रोक्तं चाष्टमंगमियेवं मंगलाष्टकपुरः सरवहिन इत्वा क
 निरुदर इति सक्तं ते पठेत् । चंद्रोर्क योर्दिगीशानां चिशां च गगनस्य च निक्षेपार्थं ममं दृष्टिते त्वां रक्षंतु सर्वदा । अप्रमत्तं प्रमत्तं वा
 दिवारात्रापथापि वा । रक्षंतु सततं सर्वदेवाः शक्र पुरोगमा इति । ततो देवा लये चंद्रोष्टदेवा देवं सं प्रत्यक्षं च ध्यान्यराशि शुशिशुमुपवेशप
 मध्ये वस्त्रे आसीनस्य रक्षां कुर्यात् । अथ यदि रक्षितं गृहीत्वा ग्रंथं कं वसिष्ठो मस्तं जयस्त्रिष्टुप् । रक्षो यां विनियोगः ॐ हौं जं सः ग्रं
 थं कं ० स जं हौं ॐ इत्यभि मंत्र्यते ने वलु उदे शरीरे ज्वाले यवराहं पृथिवी गुरु देव दिजान्तं प्रत्यक्षं शिशुमुपवेशयेत् । रक्षे नं वस्त
 धादेवी सदा सर्वगतं भुमे । आशुः प्रमाणं सकलं निक्षिप्य स्वहरिप्रिये । अचिरादायुषस्त्वस्य ये के चिपरिपंथिनः । जीवितारो
 ग्यविनेषु निर्दह स्वाचिरेण तान् । धारिण्यशेषभित्तानां मातस्त्वमयिकामधुक् । अत्रराचा प्रमेया च सर्वलोकनस्कृता । चरा च
 गणां भूतानां प्रतिष्ठा नायवाह्यसि । कुमारं पाहि मातस्त्वं ब्रह्मा ब्रह्मनुमन्यतामिति । इति भूमिं प्रार्थ्य । हो मपक्षे लोहिका ग्री अ
 ग्नये इंद्राय प्रजापतये विश्वेभ्यो देवेभ्यः ब्रह्मणे चोयं नाम मंत्रेण द्रुत्वा तत इष्टदेवं सं प्रत्यक्षं तदग्रे दक्षि मधुष्टतमं नंदं हस्मादाय
 अन्नपते न्नलकृवरोन्नपनिर्जगती अन्नप्राशने वि० ॐ अन्नपते न्नस्य नो देधनमीवस्य शुष्णिगः । प्रप्रदातारं त्वारिष उर्जं नो धेहि

क० भ० १२ द्विपदेशं चतुष्पदे इति शिष्टं प्रशयित्वा यथेष्टं भोजयित्वा यथेष्टं भाजयित्वा सुखं प्रशान्त्या च मयि स्थिरं कृदादि समाप्य
 तीक्ष्णं दत्त्वा भस्माबुपवेश्य तदग्रे पुस्तकशस्त्रवस्त्रादि शिल्पानि विभ्यस्य जीविकापरीक्षां कुर्यात्। शिशुः स्वकृपाय
 प्रथमं स्पृशेत्। सातस्य जीविकेति ज्ञेयं। तत आशिषो गृह्णीयात्। एवं कुमारो अपि इतिकमळाकरकृता अन्नं प्रा
 शनप्रयोगः अर्थेर्द्धापनं प्रतिवर्षं जन्मदिने मंगलस्नानं कृत्वा शर्पमध्ये हविद्रया कुंकुमेन वा कुमादामाधवी गो
 रीरुद्राणी पार्करीडमाकाठीसरस्वतीसावित्रीसती संज्ञामेधापुष्टिस्तुष्टिः नृपतिं मंत्राणां जीवंतीति पौषशोपचोदः पूज्यं के कस्य
 षोडशाष्टौ चत्वारिद्वे एकं रापात्राप्य पूषपूरिकाद्यादि पक्षान्न फलपुष्पयुतानि दद्यादि तिह माद्रो ग्रहयज्ञं कृत्वा। पुरंद्वय
 स्वास्ति वाच्यं प्रायुक्तं मृत्यं जयमंत्रेण हवींस्मिष्टोत्तरशतं कृत्वा गणेशवासुदेवं नक्षत्रं तदेव तानां चंद्रवरुणं ग्रहान् द्रष्टुं देवं मार्कंडेयं अ
 श्वत्थामाध्विज्योस्ते ह दुर्मांश्च विभूषिणः। कृपः परशुरामश्च सद्यो ते चिरजीविनः ह्ययं यो यमं प्रज्यष्टं कृत्वा। मार्कंडेय नमस्ते स्तु सप्त
 कल्पान्तं जीवन आयु रोग्यसिध्यर्थं सीद भगवन्मुने। चिरजीवी यथा त्वं तु मुनी प्रवरद्विज। कुरु मुनिशार्देव तथा मां चिरजीविन
 मिति संप्रार्थ्य। मार्कंडेय महाभक्त गस्तकल्पान्तं जीवन। आयु रोग्यसिध्यर्थं नमस्ते वरुणभव। सति संयुतं संमिश्रं मंजुत्वं मि
 तं वषः मार्कंडेयाद्वरं लब्ध्वा पिबाम्यायुर्विरहये इति गोदुग्धं पिबेत् इति वर्धापनं प्रतिवर्षं अथ वीर्योपनयनप्रयोगः पिना
 कामचारकामवादकामसिद्धादिदोषपरिहारार्थं रुद्रत्रयं कारयित्वा स्वस्याधिकारार्थं रुद्रत्रयं च कृत्वा देशकालौ संकीर्त्तय

११

स्य कुमारस्य बीजगर्भसमुद्भवेनौ निबर्हणद्वारा बलायुर्वर्चो मिष्टार्थं चोक्तकर्म तथा द्विजसिद्ध्या वेदाध्ययनादिक्र
 राथं च उपनयनं च करिष्ये तदंगतया निर्विघ्नता सिध्यर्थं गणेशपूजनं पुण्याहवाचनं मातृका पूजनं नां दीश्राद्धं देवकमंडप
 देवता स्थापनं च कृत्वा परेष्टुं चोक्तकर्म गच्छेत्। नादिसभ्याग्निप्रतिष्ठाते प्रणीता प्रणयोत्तरं उत्तरतो ब्रीहियवमाष
 तिऊनां पूर्णपारावाणि प्राक संस्थान्या नडुहगोमययुतं शरावंशमपि पुनः शरावंशमेकविंशतिकुशपिंजला निक्षरचनिधाय
 न्याधाने आघ्रातां तमुक्तात्रप्रधानं त्रिशं पवमानं प्रजापतिं चाज्येन रोषेणा स्विष्टकृतमित्याद्या घाराते अग्न आर्यं वी तितिस्र
 णां शातं वैश्वानस्त अग्निपवमानो गायत्री चोक्तकर्म प्रधानाज्यहोमे वि० अग्न आर्यं स्वाहा अग्नये पवमानाये दं० अग्निर्वा पिः०
 असे पवस्व स्वपो०३ प्रजापते हिरण्यगर्भः प्रजापतिस्त्रिष्टप प्रधानाज्यहोमे विनि० इति कृत्वा। शिशोः पश्चिमतस्त्विता उल्ले
 नवाय उदकेनेह ति शीतोच्छ्रा आपण्की कृत्य तदंशेन नवनीतं दधि द्रष्टुं वाऽडोयमातुरं कण्ठस्य बटो वीमकर्णादि अदितिः
 केशान् च पलाप उदंतुवर्चसै इति त्रिः शिरः कुरु यित्वा एकविंशतिकुशपिंजलमध्ये त्रीणि दक्षिणकर्णे परिपांश्चिमा प्राणि०
 मध्ये त्रायस्वनं मिति त्रिधा यस्वधिने मे नं हिं सति। ताम्रं कुरु निधाय। येनापवत्सविता क्षरेण सोमस्य वाजो वरुणस्य विद्वान्।
 तेन ब्रह्माणो वपते दमस्यायुष्मा अरदक्षिर्वा सत। इति केशान्द्रक्षिद्य प्रागग्रान् सुमीपणैः सह मात्रैश्चिक्कृतिता नानडु

क० भट्टी० हे गे मये निदधाति । एवं द्वितीये । येन धाता बृहस्पते रगे रिं इत्यच्चाप्येव पत्र । तेन त आयुषेव पामिसु श्लोक्या यस्वस्तये । इ
 ति वेदः इति तृतीये । येन भयश्चरात्रां ज्यो कचपश्चाति स्तर्य । तेन त आयुषेव पामिसु श्लोक्या यस्वस्तये । इति वेदः चतु
 र्थे । येन वपत्र० येन धाता० येन भयश्चेति सर्वे श्लोकाः । एवमुत्तरं कर्त्तुं परिचतुर्थं वर्जत्रिकत्वा । यत्कुरेण मर्चयता सपेशसा
 वत्तावपसिकेशान् । शुद्धिशिरो मास्यायुः प्रमोषीदिति उर्ध्वं कुरेण निमज्ज्य । शीतो ह्यमिरवर्धं कुरीणोऽक्षवन्कुशली कुर्विति नापितं
 शिष्टा प्रवरसंख्यायां शिरसि वपेत् । ततः मातुरुत्संगेऽवस्थायस्विष्टं कृतादिशेषं समापयेत् । दशविप्रा सोऽप्याः इति चोडं
 अथ भोजितं वापितं स्नापितं व कुमारं शुभे लज्जे आभिरादयित्वा कुमारोऽप्यये यत्तेनेति पंचवर्गे राशिषा गृहीत्वा च म्य प्राणाना यम्य
 देशकालोऽस्य त्वा स्य कुमारस्याद्विजलसिद्धिं हारावेदाध्ययनाधिकारार्थं उपनयनं होमं करिष्ये । तदंगतया स्वं डि लो ह्ये पनो ह्ये
 रत्नारि आज्यभागवर्जमन्वाधानं कृत्वा ज्य संस्कारांते बटोः सत्रं कटा वा बध्य कौपीनं परिधाप्य युवं वस्त्रीणीत्यौ च य्यो दीर्घत
 मामित्रा वरुणोऽत्रिष्टुप । वासे धारवा विनियोगः । युवं वस्त्राणि । इति शुक्लं वासः परिधाप्य । मित्रस्य चक्षुर्वीमदे वाजिनं त्रिष्टु
 प । अजिनधारणे वि० मित्रस्य चक्षुर्वीमदे वाजिनं त्रिष्टुप । अनाहनस्य वसनं जरिष्ठु परीदं वाज्यजिनं दधे
 हमित्यजिनं काषायं वासः परिधाप्य । यज्ञोपवीतं परब्रह्म परमात्मा त्रिष्टुप । श्रौतस्मार्त्तकर्मसिध्यर्थं धारणे विनियो०

१२

यज्ञोपवीतं परमं पवित्रं प्रजापतेर्यत्सहजं पुरस्तात् । आयुष्यमय्यं प्रति मुंच शुभ्रं यज्ञोपवीतं ब्रह्मस्तमेजः । इति यज्ञोपवीतं
 परिधाप्य कुमारं नो ग्रे श्रम मध्येन उदङ्गीत्वा विधिं ब्रह्म पुनस्तथैवानी च दक्षिणत उ पवेश्य बर्हिस्त रणाद्या धारांते ब्र
 ह्मचार्यऽन्वारध्वः अग्र आयुषीत्यादि चो बठ बहुत्वा कुमारमुदङ्गीत्वा कुमारस्य शुचित्वसिध्यर्थं स्तर्य प्रीत्यर्थं चांजल्य रक्षा
 रणं करिष्ये इति संकल्प्य तस्मां ज छिमुदके नार्य स्वाजलिमन्येन पूरयित्वा तत्सवितुः श्यावाश्वः सवितानुष्टुप् । अंजल्य
 वक्षारणे विनियोगः तत्सवितुर्वेणीमहे० इति कुमारं जडादवक्षार्य देवस्य त्वेत्यादि हस्तं गृह्णामि अमुकशर्मनं निति बटो
 दक्षिणं सांगुष्ठमुत्तानं हस्तं गृहीत्वा पुनरवक्षार्य सवितानुष्टुप् । अंजल्य वक्षार्ये अत्रि राचा यत्त
 या मुकशर्मनं निति तृतीये हस्तं गृहीत्वा दित्यमीक्षयेत् । देवसवितं वषते ब्रह्म चोरीतं गोपाय समामृतेति० तत उभा र्षि
 र्ववदुत्तरतो ग्रेरन्योन्याभिमुखौ तिष्ठतां आर्चयः कस्य ब्रह्मचार्यसि । प्राणस्य ब्रह्मचार्यसि । कस्त्वा कमुपनयते कायसा
 परिददामीति प्रजापतये बटुं समर्प्य युवा सुवासा इति कोशिके विश्वामित्रो यूपस्त्रिष्टुप र्गोर्ध्वं च स्य बटोः प्रदक्षिणा व
 र्त्तने उत्तरार्धं च स्य पाणिभ्यां हृदया लंभने वि० युवा सुवासा इत्यर्धं च बटुं प्रदक्षिणमावर्त्य तं धीरास इति कुमारं सयोरु
 परिस्वपाणी गमयित्वा पाणिभ्यां तद्दयं स्पृष्ट्वा कुमारं दक्षिणे गत्वा नैः परिसमह नपयुं हणे कृत्वा रत्तिकारमते कृत्वा

[The text in this image is extremely faded and illegible.]

[The image shows a page from an ancient manuscript with multiple lines of handwritten text in a script that appears to be Tamil or a similar South Asian language. The text is written in dark ink on aged, slightly discolored paper. There are approximately 10-12 lines of text visible, though some are partially obscured by shadows or fading. The handwriting is cursive and characteristic of historical documents.]

के० ११६० अग्रये समिधं हिरण्यगर्भो विस्त्रिष्टुष्टु । समिधं धाने विनियोगः । अग्रये समिधं माहायै बृहते जातवेदसे । तया च
 १३ मये वर्धस्व समिधा ब्रह्मणा वयं स्वाहा । इति समिधं माधायाग्रय इदं । तेन सामा समनज्मीति पाणिं प्रक्षाल्याग्रं
 स्पृष्ट्वा ओष्ठौ त्रिमुखां निमज्ज्यापाणिं प्रक्षाल्य । मयि मेधा मितिषण्णां हिरण्यगर्भं सविः पूर्वेषां त्रयाणामग्नीदृश
 यो देवता उत्तरत्रयाणामग्निर्देवता गायत्री छंदः अग्न्युपस्थाने वि० इत्युपस्थाय मानस्तोके कुत्सोरुद्रो गती
 इति विभक्तिं धत्वा त्र्यायुर्वं जमदग्नेरिति लृष्टे कश्यपस्य त्र्यायुषमिति कंठे अगस्त्यस्य त्र्यायुषमिति नाभौ यदे
 वानां त्र्यायुषमिति दक्षिणांसे । तन्मै अस्तु त्र्यायुषमिति वामांसे सर्वमस्तु त्रियायुषमिति शिरसि ततः परिसं
 मूहन पर्युक्षणे कृत्वा तिष्ठेत् ॐ वम इत्युपस्थाय कर्णौ धत्वा मुकप्रयान्वितानु कर्णौ मुकशर्माहं अभि
 वादय इत्यग्निमुपस्थाया त्रेरुत्तरतः प्रत्यङ्मुख बटु दक्षिणां जानुभूतले निधाय पाणिभ्यां संवदक्षिणं श्रोत्रे
 संस्पृश्य सम्ये पाणिना चार्च्य दक्षिणं पादं स्वदक्षिणं हस्तेन सव्यं वसव्यहस्तेन जानुप्रभृतिपादपर्यंतं स्पृष्ट्वा
 मुकगोत्रो मुकशर्माहं भो अभिवादय इति शिरावप्रतिपूर्वमिति वाद्या चार्च्युणा युष्मानवसौम्यदेवदत्तशर्म
 इति प्रयुक्ताशीर्वादः अधीहि सोः सावित्री सोः अनु ब्रूहीति वदेत् । ततः वामपाणिमुत्तानं कृत्वा तदुपरि दक्षि

१३

णपाणिं न्युज्जं निधाय पाणिष्टुष्टु मंगुली चांगुष्ठौ चटुर्द्वौ चैव ब्रह्मांजलिं कुर्यात् । ततो भोजनपात्रे तंदुर्गणं गायत्री लिखित्वा चये
 दित्याचारः । अथ चैव दंजलिं तत्परिहितेन वासकस्येयाद्यस्वपाणिभ्यां तदंजलिं परिगृह्य । प्रणवस्य परब्रह्म सविः । परमात्मा
 देवता देवी गायत्री छंदः । व्याहृतीनां परमेष्ठी प्रजापतिर्देवता । बृहती छंदः गायत्र्या विश्वामित्र सविः सविता देवता ।
 गायत्री छंदः उपदेशे वि० पक्षो द्वैर्वशः सर्वगायत्री स्वयमुक्ता तथैव वाचयित्वा मम व्रते प्रजापतिर्बृहस्पतिस्त्रिष्टुष्टु । बटो ह
 दये उर्ध्वगुलिपाणिनिधाने विनियोगः । मम व्रते हृदयं ते दधामि मम चित्तमनुचितं ते अस्तु । मम वाचमेकं व्रतो जुषस्व बृहस्प
 तिष्टानि युनक्तु मम ह्यमिति बटु हृदये उर्ध्वगुलिं पाणिनिधाय । इयं दुरुक्तादि इति द्वयोर्वा मदेवो मेखला त्रिष्टुष्टु । इयं दुरुक्तादि
 रिद्धा धमाना शर्मवरूथं पुनर्तीम आगात् । प्राणापानाभ्यां बलमाभरंभी प्रिया देवानां सुभगा मेखलेयं । सेतस्य गोक्षीति प
 सः परस्मी प्रतीरक्षः सहमाना अरातीः । सानः समंतमनुपूरिहि स इया सतीरस्ते मेखले मारिषेति मेखला माबध्य । प्रा
 णनां ग्रंथिरसि स माविस्त्रंसः इति देशे ग्रंथिजं बंध्या । बटुः सरहस्यांग सहितवेदत्रयेणा वृत्तो ह्यमिति मन्येत । स्वास्ति न इत्य
 स्य स्वस्यात्रेये विश्वेदेवास्त्रिष्टुष्टु । स्वास्ति नो मिमीता० इति दंडप्रदाये । अदांतं दमयित्वा मां मार्गे संस्थापय स्वयं । दंडः करे स्थितो
 यस्मात्तस्माद्दक्षयुतो भयं मिति गृहीते ब्रह्म वयं मादिशेत् । ब्रह्मचार्यसि अपोशन कर्म करुः दिशमा स्वाप्तीः । आचार्यधीनो वेदम
 धीश्च सायं प्रातर्भिक्षेथाः । सायं प्रातः समिधं माधेहि । वेदग्रहणां तं ब्रह्म वयं वर । ततः स्विष्टकृदादि होमशेषं समाप्याग्रं वदेत् ।

मे

क० सहा नीराजनवस्त्रधारणादीनिकृत्वा बटुर्भस्त्रयोऽपि क्षां मातरं याचेत । भवतीति क्षां ददाति । निष्ठातंडुला निधाय सायं संध्यात्रिका
 १४ ये कृत्वा चार्यो देशकालौ स्मृतौ पनयनी गभस्तमनु प्रवचनीय हो मं करिष्ये तदगन्वाधाने आचारांते सदसस्पतिं सवितारं स
 षींश्च रुद्रयेण शेषेण स्विष्टकृतमित्यादि देवता द्वये तच्छीततीये मंत्रेण निर्वीपादि चरुं कृत्वा श्वतस्त्वा लीपा कइति बटुनोक्ते चरो
 रुद्रगुहासनादि आचारांतं कृत्वा । नात्र चक्षुषी सौ विष्टकृतं चतुर्थीमिति सौत्रात् । ततश्च रुमयदाय सदसस्पतिमित्यस्य काण्वे
 मेधातिथिः सदसस्पतिगोयत्री अनु प्रवचनीय प्रधानचरु हो मेदि० ओं सदसस्पति० सदसस्पतये इदं नममिति प्रथमं कृत्वा पुनर
 वदाय सावित्र्याद्वितीयं कृत्वा सवित्रे इदं० पुनरवदाय सावित्र्य स्वाहेति तृतीयं कृत्वा स्विष्टकृदादि शेषं समाप्य हविः शेषेण वि
 प्रान्सं भोज्यत्रिर्वेद समाप्तिं वाचा कृत्वा दक्षिणां दद्यात् अथाचार्यश्चतुर्थे द्विदेशकालौ स्मृत्या स्य बटो रूपनयनव्रत समाप्तिवे
 दग्रहण समाप्तिमेधातिरह्यर्थं श्रीपरमेश्वर प्रीत्यर्थं मेधाजननं करिष्ये इति संकल्प्य गणेशं संपूज्य शौनकमते पुण्याहवाचनं
 कृत्वा मेधाजननं कर्मणि पूर्वोक्त फलं सिध्यर्थं मेधापरनामक सावित्री पूजां करिष्ये पक्षाश्वक्षेदेर्भस्त्रं वेवा गायत्र्या मेधाये
 नमः इति मेधापरनामक सावित्री बीड शोपचौरैः संपूज्य यावत् कुरु मोदक मिश्रमन्नं निवेद्य पुनस्तथैव संपूज्य बटुर्ज उधा
 रां सिंचंतं बटुं त्रिर्वचयेत् प्रणामेन ॐ सुश्रवः सुश्रवा असि यथा त्वं सुश्रवः सुश्रवा अस्मे वं मां सुश्रवः सोश्रव संकुरु । यथा
 त्वं देवानां यज्ञस्य निधिपोत्येव महं मनुष्याणां वेदस्य निधिपोभ्यासं । ततो बटुस्नात्वा मेखलाजिनोपवीत दंडावनवाभ्यां कृतमंत्रे धार

१४

यित्वा जीर्णं निविस्त्रजेत् वायनानि दद्यात् । ततः मेधामह्यमिति सूक्तं विप्रेः पाठयेत् । ॐ मेधामह्यं मंगिरसो मेधां सप्त सप्त योदुः
 मेधामिन्द्रश्चाग्निश्च मेधां धाता दयतु ते । मेधांते वरुणो राजा मेधां देवी सरस्वती । मेधांते अश्विनौ देवा वाधतां पुष्करस्त्रजा । यामे
 धा अस्मास्तु गंधर्वेषु च यन्मनः । देवीयामानुषामेधा सामा माविशतादु मां । यन्मेनो कं तद्रमतां शकेयं यदनुब्रुवे । निशामतं
 निशामयि मयि व्रतं सह व्रतेषु भूया संव्रसणा सं गमेमहि । शरीरं मे विवक्ष्ण वाये मधुमदुः । अरुधमहमसौ सूर्यो ब्रह्मणीनी
 स्तुः १ नु तं मे मा प्रहासीः । मेधां देवी मनसा रेजमानां गर्ध्वं वज्रं प्रतिनो जुषस्व । मह्यं मेधां वद मध्यं प्रियं वद मेधावी भूया समज
 राजरिषुः । सदसस्पतिम इतं प्रियमिन्द्र स्य काम्यं । सन्नि मेधामया सिषं । यां मेधां देवगणाः पितरश्चोप आसते । तयामाम
 ह्य मेधया मेधा विनं कुरु । मेधा ह्यहं कमनाः सुव्रतीकः श्रद्धामनाः सत्यमतिः सुशेवः । महायशाधारयिषुः प्रवक्तं भूयास
 मर्यस्व धया प्रयोगे ततो विवाहवदेव कोस्थापनं । इति जगद्गुरु नारायण भट्ट स्तुतुराम कृष्ण भट्टात्मज कमलाकर भट्ट कृतः
 सचौलोपनयनप्रयोगः अथ मेधानाम्यादि व्रतानि । जन्मतस्त्रयोदशे वै उत्तरायणे आचार्यो देशकालौ स्मृत्वा ब्रह्म
 चारिणः महानाग्नीव्रतसिद्धिद्वारा श्रीपरमेश्वर प्रीत्यर्थं हो मं करिष्ये तदगंगणेश पूजा पुण्याहवाचनमादका पूजानां दीप्ता
 हानि कृत्वा बटोर्वपुन स्नाने कृत्वा अग्निं प्रतिष्ठाप्यास्मिन् हो मे देवतापरिग्रहार्थं मित्यादि चक्षुषीवर्जमाचारांतं त्रिं पवमा
 नं प्रजापतिं वाजेन शेषेण स्विष्टकृतमित्याद्याज्य संस्कारांतं वगेः स्त्रवं कटावाबध्य कोपीनं परिधाय सुवं वस्त्राणीति वासः परि

क० १५१ धाया न्य नमं त्राह्या प्राह्य यज्ञोपवीतमंत्रेण ध्यातो तरे बटु मा चम्य दक्षिणे उपविश्या ध्या धारांते अग्र आर्यं धीति तिसृभिः प्रजापते न त्वदित्या ज्ये
 नकुः सो उपनय वत्स वितुर्दृष्टी महे इत्यवधारणं कृत्वा देवस्य त्वेति संवृध्यते हस्तं गृहीत्वा पुनः कृत्वा स धिता ते हस्तमग्रभीति तिसृ गृहीत्वा पुनः
 १५ कृत्वाऽग्निराचार्यस्तरेति गृहीत्वा देवस्य वितरेषते ब्रह्मचारितं गोपायेत्यसदित्येक्षणं । कस्य ब्रह्मचार्यं सीबटु कायं दत्त्वा० युवा सुवा सो इति ह
 द्यमा लभ्या भिक्षां यं कृत्वा मेख लाहं बटु ला जीर्णानित्यत्का स्त्रिष्टक द्वादशोषं समाप्य महाना म्नीव्रतं चरेति पुरुषा प्रेषिते बटु श्रि
 व्यामीत्यत्का वृं शिक्षा केशधारणं देतं वीर्णं ते ग्रा मा ह्यु रुरस्य महाना म्नीव्रतं संपूर्णं यथे होमं करिष्य इत्याद्यग्निं प्रति श्रय्य च
 कृष्यतेऽत्र प्रधो नं अग्निं संशयनी मग्निमस्यं तीमनुमतिं प्रदातार मिदं अग्निं वायुं सयं च कृसरान्ने नशेषेण स्त्रिष्टकं तमित्यादि
 नवभ्यः बटो भोजनाय चतंदु उन्निरुप्य तिला स्त्रिष्टकं तं स्वाडी पाक इति बटु नो क्तं चक्षुष्यं ते वटु य अग्रावग्निश्चरति प्रवि
 ह्य तपीणां पुत्रो अधिराज एषः । तस्मै जु होमि हविषा घृतेन मादे वानामो मु हद्रा गध्ये यं स्वाहा । अग्रयद्रं० वाकितिरश्चीनि पद्यते
 अहं विधरणी इति । तात्वां धतस्य धारया यजे संशयनी मंहं स्वाहा । संशयन्याद्रं० यस्मै स्वाका मका साय वयं संम्राज्यं जामह ।
 तमस्मभ्यं कामं दत्वाथे दंतं घृतं पिब स्वाहा । अग्रयद्रं० अयं वो अग्निर्विश्वः कृणोत्वयं मधः पुर एतु प्रमिद न । अयं श नूज्य
 तुज हृषाणो यं वज्रं जयतु वाजसातो स्वाहा० अग्रयद्रं० अस्त्यं ये वानु मत्ये व स्वाहा । अस्त्यं ये अनुमत्याद्रं नमम । प्रदात्रे
 स्वाहा । प्रदात्रे द्रव्ये दं नमम । ॐ भूर्भुवः स्वः प्रत्येकम न्यादिभ्यो डुत्वा भुचिः स्त्रिष्टकं ते अव दाय बहिषि निधाय एतं स्वाडी पाकं ।
 सर्वमशानेति प्रेषितो बटुः सर्वप्राश्या चम्या स्त्रिष्टकं तं रत्नये उपतिष्ठस्वेति प्रेषितो बटुः । तंत्रतानां व्रतयति ससि व्रतं चरिष्यामि तक्षुकेयं तेन

१५

शकेयं तेन राध्यासमित्यादित्यं जलं पूर्णं जलं दत्तोपतिष्ठे तगुरु रप्ये वंकारयित्वाऽक्षिमी लनं राग्यमं चका नायित्वा त्रयस्त्रिंशद्देवता वेद
 त्रयं च स्मरन्वटोर्मुखं सशिरः कर्णमिह तेन वा ससा वाम कर्णमारभ्य त्रिरावेक्ष्य करा त्रं त्रिरा त्रं चैवं भूतेः स्वपं स वेति प्रेष्य स्त्रिष्टकं
 कृदादिशेषं समाप्य कृत्वा उतरेऽनेरुत्तरतो सिमुद क क मंडलु म २ मानं च निधाय रक्तां श्वेतां वा वत्सतं वी बंध्वा भिं प्रतिष्ठाप्य पश्चि
 मे लणे चेशानी मति मुखो गुरुर्नै सती मुखो बटुः एष्टे सं धाय महाना म्नी भो अनु ब्र ३ हीति बटु ना प्रेषितो गुरक्षिणीं सु
 मीन्या विदाम घबन्दि देत्यादित वक्रतवः । एवाद्यैवा ह्यग्रा ३ इत्यादि नव रा स्यानि च ब्रूयात् बटु स्त्रिर्वदेत् । ततस्तस्य मुखे
 वेष्टनमुत्कादित्यमीक्षस्वेत्यत्का बटुर्मित्रस्यत्वा चक्षुषा प्रतीक्षे मित्रस्यत्वा चक्षुषा समीक्षे इत्या न्यामीक्षे त । मित्रस्य वश्च
 कृषा सुवीक्षे इत्यादि शो वीक्ष्य पुनरादित्यमीक्षस्वेत्यत्का मित्रस्यत्वा चक्षुषा प्रतिपश्यामि योस्मान्ने हियं च वयं द्विष्मः स्तं च
 क्षुषो हेति ज कुलितिसूर्यमीक्षे त । अग्रदु कान मडु कान मम पिभ्यो मंत्र कृड्यो मंत्र पतिभ्यो नमो वो अस्तु देवेभ्यः शिवानः
 शंतमा मवतु सुमृकी का सरस्वति माते व्याम संद शि । मंड कर्णभिः १३३ अर्द्धा ग्री० स्तुषे जतं सक्रतं० कः या नश्चित्र०२ स्या
 नेति च भर्मिं स्पृष्ट्वा वत्सतं शी गुरवे दत्वा तं दु उ । निक्षायं जयित्वा महाना म्ना ध्यय नांग भूत मनु प्रवचनीय होमं करिष्य इ
 त्यत्कोपनयन वदग्नि स्थापना ध्या धारांते चक्षुषी वर्जं सदसस्पति प्रथमां महाना म्नीभ्यः स्वाहेती द्वितीया सा विभ्यः स्वाहे

कम० भ० तितृतीयां कुत्तशेषं समाप्य त्रीन्वि प्रा० संभोज्य वेद समाप्तिं वाचयति० महानास्ती प्र० अथ महाव्रतं आचार्यः प्राग्ब्रह्मशेष समा
 प्यते सवत्सरं महाव्रतं चरेति प्रेष्य ग्रामाद्वहिर्महाव्रतं भो अनुब्रू ३ ह्यति प्रेषांते ॥ अथ महाव्रतमित्याख्य कसुपदिश्य भूमिस्पृशेद्यनु
 प्रयत्नीय होमे महाव्रताय स्वाहेति द्वितीयाहुतिः शेषं प्राग्वार० उपनिषद्वत्ते तु व्रतानां ते उपनिषदं भो अनुब्रू ३ ह्यति प्रेषांते ॥ आतः संदिताया
 उपनिषदि यारण्यं कं त्रिं वाचयेत् उपनिषदे स्वाहेति द्वितीयाहुतिः शेषं प्राग्वार० अथ गोदानं ॥ षोडशोर्द्वे गुरुदेश काळौ संकीर्त्या स्य वीज
 गर्भजै नो नाशार्थं गोदानं करिष्ये ॥ तदंगतया गणेश प्रजा पुण्या ह वाचनमात्त कारजानां दीश्राद्वा नैकत्वा ॥ त्रिस्थापनाद्या घारांते त्रि
 रत्नये पयमानाय प्रजापतये च कुत्वा उल्लेन वायु उदके नेहीति शीतोच्छ्रज्जले कदेशं नयनीतेन दध्वा वा संयोज्यादिति ॥ १ मश्रुणि वप
 लाप उदं तु वृत्तं सुदति मंत्रावत्या वामतश्च मश्रुणि कृदयित्वा दक्षिणे पक्षे ॐ वधे त्रायस्वे नमि त्रीणि कुशपत्राणि पश्चिमाग्राणि नि
 धाय स्वाधिते मे नै ॥ इति सारि तिस्रं निधाय येना वपदिति क्त्वा शमीपर्णैः सह मात्रैर्दत्त्वा न उद्देहो मये निदध्यात् ॥ एवं येन धातेति द्वि
 तीयां येन भयश्चेति तृतीयां ॥ त्रिभिर्मंत्रैश्चतुर्थं एवं वामे त्रीणि क्त्वा ॥ यत्कृते णमर्चयता सुपेशसावप्तावपसिश्च मश्रुणि ॥ शुं
 धिशिरोमुखं मास्यायुः प्रमोक्षीरिति ॥ शीतोच्छ्रजमिदं वृत्तं कुर्वाणोक्षण्वकुशलीकेशश्च मश्रुलोमनखानि उदक्त्वा स्थानिकु
 र्विति प्रेषं दत्त्वा पयैर्नाते होमशेषमाप्य मौनीवटः सायं गुरवे गोवृषौ वरं दत्त्वा सवत्सरं गोदानव्रतं चरेति प्रेषितः केशश्च मश्रु
 त्वा तद्वरेत् ॥ इति गोदानं ॥ अथोपाकर्मसिजनप्रयोगः ॥ अध्येष्यमाणो देश काळौ स्मृत्या मम एतेषां ब्राह्मणानां च अशी

तानां कुंद आदीनां यातया मतानिरासेनाप्यायनद्वारा श्रीपरमेश्वर प्रीत्यर्थं माध्यां कर्त्तव्यमति क्रांतमुत्सर्जनार्थं कर्मोपाकर्मदिने
 करिष्ये ॥ तदंगस्त्वं उडिउडु पनो छेखनाद्यप्रतिष्ठापनादिकरिष्ये ॥ इत्यंतमुत्का समिद्वयमादाय चक्षुषी आज्येनेत्यंते ॥ सावित्री १
 ब्रह्माणं २ श्रद्धां ३ मेधां ४ प्रज्ञां ५ धारणां ६ सदसस्पतिं ७ अनुमतिं ८ कुंदोस्युषीन् ९ एताः प्रधानदेवता आज्यैर्व्रजेण ॥ अग्निं १ अष्ट
 णस्योम २ अग्निं ३ शकुंतं ४ अग्निं ५ मित्रावरुणो ६ अग्निं ७ अपः ८ अग्निं ९ मरुतः १० अग्निं ११ देवब्रह्मवर्माणि १२ अग्निं १३ इन्द्रासोमो १४
 इन्द्र १५ अप्रातरुतः १६ पवमानसोमो १७ सोमो १८ अग्निं १९ संज्ञानं २० एताः प्रधानदेवता गृहसिद्धये न शेषेण स्विष्टकृताभित्यादि आ
 ज्यधिश्रयणांते च रुमन्नावधत्तश्रियाभिधायोदगुद्वा स्युर्हृष्यासाद्य चक्षुष्यते ॥ सावित्र्यै स्वाहा ॥ सावित्र्यै इदं त्यजामि नमम एव
 सर्वत्रा ब्रह्मणे स्वाहा ॥ श्रद्धायै ० मेधायै ० प्रज्ञायै ० धारणायै ० सदसस्पतये ० अनुमतये ० कुंदोस्युष्ये स्वाहेति कुत्वा ॥ अथ
 आमदग्यो जामदग्य सामं च पंचावसं कुर्वित्यापस्तंब सत्याघादोक्तेराचारात् प्रसूतेभिश्च मकरं चरावपीति पंचावसं नाना एकमव
 दानं गृह्यतामिति प्रार्थितः स्तुव्यवदानं धर्मेण पंचावदाम अग्निमीळे मेधु कुंदोमि गोयत्री ॥ उत्सर्जनं प्रधान गृहसिद्धयै होमे विनि०
 ॐ अग्निमीळे ० अग्नय इदं गुरुभक्तस्तदगस्त्याप्यबास्ये मनुष्टु ॥ उत्सर्जनं प्र० ॐ कुंभं शुकः ० २ अष्ट णस्योम इदं ० २ वमने
 शो नको गृहसमदो गिर्जगती ॥ उत्सर्जनं प्र० त्वमग्ने ० ३ अग्नय इदं ० आवद गृहसमदः शकुंताज गती ॥ उत्सर्जनं प्र० ॐ आवदं स्त्वं ० ४ शकुंता
 येदं ० सोमस्य माणाथिनो विश्वामित्रो निस्त्रिष्टु ॥ ५ उत्सर्जनं ० ६ सोमस्य माणा ० ५ अग्नय इदं ० गणाना भागं वेज मदग्निमित्रावरुणो गाय
 त्री ॥ उत्सर्जनं प्र० ॐ गणानाजम ० ६ मित्रावरुणा यामिदं ० त्वं द्यमेवो मे देवो गोते सो गिरणी ॥ उत्सर्जनं प्र० ॐ त्वं द्यमे सदमित ०

क. ११६।
१८

स्वचित्तपर्वणं वृत्ता। यमंतर्पयामि। धर्मराजं० मृ० कं० भंतकं० वैवस्वतं० कात्वं० सर्वभूतक्षयं० ओदुंबरं० दध्रं० नलं० परमेष्ठिनं० एकोदरं० विचं० विच
पुष्टं० इति तर्पयित्वा। यमो निर्हतापित धर्मराजो वैवस्वतो दंडधरश्चकाळः। ११८ तां चो यत्र कृतानु सारीकनां तमेतदशमिजपति। दशवारं जपति। ततः
शांतिस्तुतानि। अथ यो वैसरस्वत्यामिति च पठति। ततो विप्रभोजनं। इत्युत्सर्जनप्रयोगः। अथोपाकर्म। आचम्य प्राणा नाभम्यं दशकोटौ स्मृत्वा
मम एतेषां ब्राह्मणानां च धीतानां मध्येष्टा माणां च चंद्रः आदीनां वातयाम तानि रासेनाप्यायम हारा श्री परमेश्वर प्रीत्यर्थमुपाकर्मोपाकर्म क
र्मरिषे इत्युक्त्वा नूतन ब्रह्म चारिणा तु गणेशपूजा पुण्याहवाचनमाह का पूजा नां दीश्रादीनां कृत्वा अग्निं प्रतिष्ठाप्य समिद्धयमादाय चक्षुष्यं तसा
विज्रिमित्यादि कुंदास्मृषीनां ज्येनेत्यंते अग्निं अष्टाणस्तृतीनित्यादी। २० दधिसकुड्येण शेषेण स्विष्टकृत अग्निं पशुपतिं इधमसंभूतं न परमा
त्मानं यैः शोपवीते न अयास्तमित्यादि चक्षुष्यं तसा विज्यादि नवदेवताभ्यो ज्येन कुंदा। अग्निमीक इत्यादि० मंडलदेवताभ्यो दधिसकुड्यं मं कृत्वा
स्विष्टदेतै य शोपवीते मवदाय। य शोपवीतमिति मंत्रं स्पष्टं स्मृतं स शशिः। परमात्मा देवता। निष्टुष्टं दः य शोपवीत होमे विनियोगः। ३० य शोपवी
तं परमं परित्रं प्रजापते यस्तहजं पुरस्तात्। आयुष्यमयं प्रतिमुच्युर्भूतं य शोपवीतं बलमस्तु ते ज स्वाहा कुंदा परमात्मा इदं० वेदार्भणतः पू
र्वं सकृ प्राशमतः परं। नवय शोपवीतानि कुंदादत्वा च धारयेत्। उपवृत्तिधारणांते। सभादीपदानं। पुण्यतिथौ ममेहजन्मनि जन्मोत्तरे च दीपोप
सुपुत्र श्रीसोभाय्य अवेध्यादि सभादीपकः योक्तानेकं कलस्वाति कोमो हं ब्राह्मण सभायां ब्राह्मणाय सभादीपदानं मर्ह करिष्ये। तदेगण
यतिरजन्म ब्राह्मणपूजनं दीपपूजनं च करिष्ये। भो दीप० ब्रह्मरूप० आरोग्य० आवशावथयां श्रवणक्षेत्रं सभायामग्निं सान्निध्यं सभादीपं प्रदास्यामि
सुखसंतानहेतवे दीपोदाने प्रदो निमिदेवतां प्रियः सदा। दानादस्य भवेत्सौख्यं शांतिर्मेवांक्षितं फलं अनेन सभादीपदानेन ब्रह्मविभु रुद्राः प्रीय
तां। दधिक्वाणो वासदेवो दधिक्वा वा जुहुषु दधिसकुप्रशान्तिवि० दधिक्वाणो अकारिणं जिहो रस्वस्ववाजिनः। सुरभिर्नो मुखा करः प्रणम्योक्तिता
रिषस्वाहा तसो मार्जयित्वा। विप्रभ्यो य शोपवीतानि दत्वा। स्वयंधारयित्वा पूर्वं द्वादशवारं कृत्वा। उत्थायोपाकृतो वैवेदाइत्युक्त्वा जलं स्पृशेत्। ततो या

१८

श्रुत्यादि न वाकुर्तीर्त्वा शिषं समापयेत् विप्रभोजनं। इत्युपाकर्म। बटः ब्रह्म चारिब्रत उपजप निरासार्यं कृत्वा अग्निं प्रतिष्ठाप्य अवा
धानां ज्यभागे कृत्वा। यस्तसमस्तानि रज्यं दुःखान्हरयेत् च पृथिव्यै च महते वस्वाहा। भुवो वायवे चांतरिक्षाय च महते वस्वाहा। सुवरादित्याय च महते
वस्वाहा। ११९ सुर्वस्वः श्रद्धं मसे च नक्षत्रेभ्यश्च दिग्भ्यश्च महते वस्वाहा। पाहि नो अग्र ए न से स्वाहा। पाहि नो आग्ने विभवे दे से स्वाहा। यज्ञं पाहि वि
दे से स्वाहा। सर्वपाहि शतक्रतो पुनरुजो सहस्रया निवर्तस्व पुनरग्र इहा युषा० पुनर्न पद्यं हंसः स्वाहा। सहस्रया निवर्तस्व अग्ने पितृ स्वधारया स्वाहा।
विश्वस्विद्या विश्वतः परिस्वाहा। २१ पुनर्याह तिसि कुंदा स्विष्टकृदादि शिषं समाप्या। महानाम्यादि व्रतलोपेय। षट्वादशवारं कृत्वा न्नीलाकुसुमैः। इति व्र
तलोपेयश्चित्तं अथ समवर्तनं बटव्रतं बहुष्यलोपनिमित्तं कृत्वा षट्। रवे होमं कृत्वा गवागुरु मयै वसंतोऽथ नुज्ञातो मण्यादी मन्त्रे कदाशा मायं गु
रवे वसं पाद्यदेश काको स्मृत्वा मम गहं स्वाहा अमं तं र प्राप्य यं समावर्तनं केशिष्ये इत्युक्त्वा स्वस्ति वाचनमाह का पूजा नां दीश्रादीनां कृत्वा स
पत्रां यज्ञिय समिद्ध इधममुपरि निधाय अग्निं प्रतिष्ठाप्या धारांते चक्षुषीवर्जं त्रिरग्निं पवमानं प्रजापतिं चाज्येनाग्निं संधुं समिधा विभ्रं देवा र शसमि
द्भिः शेषेण स्विष्टकृतमित्यादि आधारांते अग्र आयुषीति तिसृभिः अग्रये परमाना येदं। प्रजापते येन त्वदि प्रजापतये चाज्यं वो बहव दुःखान् उच्छेन
वाय उदकेनेहीत्यादि अदितिः। २२ मश्च निवपत्यादि मश्च अण्वरगाद न वत्। ३० षष्ठे ज्ञायस्वमी। स्वधिते मामाहिंसते। येनावपत्सविता स्तरेण सा
मस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान्। तेन ब्रह्मणा गोवपते दमम आयुष्यान्तरदधि यथा सत्। येन धाता बृहस्पते रग्ने रिदस्य वायुषे रपूत। तेन म आयुष
वपामि सुष्को स्यायस्वस्तये। येन भूयश्चराग्र्योऽप्यो कृपश्चातिस्तये। तेन म आयुषे वपामीत्येन दधिणे सर्वमंत्रं श्रुत्वा र वासि त्रिर्वापयि
त्वा। मात्रे दद्यात्। पत्न्यै रपाम च यता स्तपे शसा वसा कपसिके शान्। भुंक्षि शिरोमुखं मा स्यायुः प्रमाणीः शीतोष्ण भिरित्यादि० केशाश्च श्रुत्वा
वापयित्वा करं जपति नो हस्य स्वाहा। पुर्वं वस्त्राणीति वा साहयं धत्वा इह रचम्या रमनस्तोत्रोक्तिं चक्षुर्मे पाहि इत्यादि त्याजनेन सद्य दक्षिणानेत्रे अ
श्मनस्तोत्रोक्तिं श्रोत्रं मे पाहि ति श्रोत्रयोः कुड उदता। कुं कुमे न पाणिभ्यां मुखमंगा उतानि लिप्त्वा वाता स्य नर्तते ह भवा समिति शिरसि स्तजं वधा देवा

[illegible]

नक्षत्रिदशानां विहयो विधे देवास्त्रिष्टुष्टु। अंत्याजगती। समिदाधाने वि० ममाग्नेवर्चः१ ममदेवाः१ मयिदेवाः३ मध्यं जंतु ५ देवीवकुर्विः५ अग्नेमन्युं६ धाताधातुः६
उरुववानः८ येनः सपत्न्या१० अरौ बभ्रुः१० विधेभ्यो देवेभ्य इति त्यागः सर्वत्र। ततस्त्रिष्टुष्टु कदादिशेषं समापयेत्। नैमित्तिकं विधानं क्लृप्तं न तत्र न क्लृप्ति
न नो स्त्रियं नैवे वर्षति निधायामि। वृक्षं न्नावरोहामि। रूपं न्नावरोहामि। प्राणसंशयनाभ्यापद्ये इति। ततो कोपनिदं उमेख आदिविस्तृत्य विरात्राशेषं इति समा
वर्तनं। अथ विवाहः॥ वरपिता कन्या करो वंदने नालु लिय सर्वैः सह निरक्षि। कन्याया च यिता कन्याया ता कन्यायाः वामतः प्राद्वरु पविश्य देश कालौ संकी
र्त्य विवाहां गतया वा गदानमहं करिष्ये तदंगत्त्याग जोशं संप्रज्य के लशं संस्थाप्य वरुणं संप्रज्य गौरी मिमायेति कन्यायां धवस्त्र पुष्यैः संप्रज्य हिरण्यवरपइ
ति मुद्रिकादिगुडरवाद्यादि च निवेद्य कन्यापिता प्राच्यां प्रत्यङ्मुख उपविश्य हविद्राहणी फलान्या दायामु क प्रवरा न्विता न्यामु क गोत्रोद्वाया मु क प्रपो
त्रायामु क पौत्रायामु क पुत्रायामु क शर्मणे वराय ३ त्रीः अमु क गोत्रायामु क प्रपोत्री ममु क पौत्री ममु क पुत्री ममु क नाम्नी कन्याज्योतिर्विदादिष्टे
मुर्ते दस्ये इति वरपितु वस्त्रे बध्ना। अव्यंगे पतिति क्रीवे दशदोष विवर्जिते। इमां कन्यां प्रदास्यामि देवाग्नि द्विजसंनिधौ॥ इति पठेत्। वरपिता तु अमु क
गोत्रोत्सन्न वरविषये सवतो निश्चिता इति कन्यापितु वस्त्रे बध्नीयात्। ततो वाचा दत्ता मया कन्या वरार्थं स्वीकृता त्वया कन्या वल्लोक न विधौ निश्चित
त्वं स्वस्वी सवेत् कन्यापिता वस्त्रादत्ता त्वया कन्या वरार्थं स्वीकृता मया वरा वल्लोक न विधौ निश्चित त्वं स्वस्वी सवेत् इति वरपिता पठेत्। ततो ब्राह्म
णाः शिवा आपः संतु सौमनस्य सक्तु। अक्षत० दीर्घ० एतद्धः सत्यमस्त्युक्ता। समानीवः ६१ प्रस्कम्भं तेति पठेत्। ततो दाता पात्रस्थितं सिततंडु
लेषु शर्दी संप्रजयेत्। तां च कन्यां प्रार्थयेत्। देवैर्द्राणि नमस्तुभ्यं देवेन्द्र प्रियं भामिनि विवाहं भाग्यमाप्स्ये पुत्र उत्तमं च देहि मेति ततः हिकुर्व
ति० समिद्धस्य० वनस्पते शत वत्सः० इंदु देवाना० घृताडुर्लुप्तं० गृहावे प्रतिष्ठास्तु कं इत्यादि शिष्यं विप्रादकः इति वादानं। विवाहात्पूर्वदिने वापि
गुरुत्वादिशकालौ स्मृत्वा अमु क नाम्ना अमु क नाम्ना वा करिमाणं विवाहं गत्वेन निर्वृता सिध्यर्थं गोश पूजनं पुण्या हवाच नं मातृका पूजनं
दीश्राद्धं पद देवता स्नानं च करिष्ये इत्युक्त्वा नदीश्राद्धं तैक्षतर्पणं मृत्पात्रे हव्यं विघ्नपमाम्रपत्रेषुषट्क्षमिधै एकं स्मिद्धुरिकां च बध्ना वंशपात्रेन

क० ११६०
२१

हमस्य नाधर्ष्य देवानामो जे अभिशक्तिः । अनीसिलं जसासत्यमुपयेषां सिते माधाः इति जलमिमं मंत्र्य । ततः समुद्रज्येष्ठा ५ आपोहिष्ठा ३ आनः प्रजा ५
इति द्वयोरभिषेकः ततः परित्यागिर्गो गिरः तान्बो महः दशावनिभ्यः ते दे अयः सेसोमाहः वषावो अंशुः इति वतुः पंचकलोका द्विस्रया उपर्यध्वं वेष्टायि
त्वा उध्वमधोनिः काश्यविश्वे तातेति वरा वध्वामहस्ते वध्वश्चाधस्तनमुपरि निष्काम्य नीललोहितमिति वरहस्ते वध्वीयात् । ततो वरा वध्वहस्तेनाज्येनापस्तीयो द्वि
रस्ततो नोप्यामि धार्य वरहस्ते कन्यापित्रा ध्येवकारयिता भगो यज्ञः प्रियो धर्मः प्रजामे यश इत्यपीति कन्यक्रमेणाक्षता नोपपां कृत्वा । वध्वानी राजन व
स्त्रद्वयपरिधानं कृत्वा वरः मांगल्यं तु तुना नेन भर्तु जीविन हेतुना । कंठे वध्वामिस्तभगसाजी वशर दोशतमिति वध्वकंठे मंगल्यं सत्रं वध्वकं ध्याकरि ध्यामाण निर्विघ्नत
संस्थि धर्मं कुरु कुरु हरिदादौ गणेशं पूज्य विश्वे तात इति वध्वस्त्रे नीललोहितमिति वरवस्त्रे वध्वो अग्रविश्वेभिरिति उर्णोस्तु वध्वो कृत्वा वाजीर कलवणा
द्यै वयनादि दृष्ट्वा ततो वेद्यां वरः ऐशाने उदकुंभमुत्तरे वध्वपले च संस्थाप्या नम्य देशकालोत्तरत्वा अस्यापरिग्रहीतायां वध्वं भार्यात्वासि द्वये गृह्यान्नि सि
द्धये वविवाहं हेमं करिष्ये तदा गतया वध्वं उडो डोपनादि योजकं संस्थापित्वा पतंते ५ अस्मिन् जलाहेते न विद्याया धारां तेनात्र वक्ष्यी अत्र प्रधानं त्रिरत्रिं प
वमानं अभिप्रजापतिं च ज्येष्ठं अयमाग्निं वरुणाग्निं रक्षाग्निं कज्जद्रव्येणाग्निं वरुणाग्निं अग्र आर्यापीति तिसृणां शतं वैश्वानसाः प
वमानो अग्रिर्गो यत्री होमेवि ० अग्र आर्या विषयसे च्वाहा । अग्रये पवमानायेदं नमः । अग्रिरे रक्षिषवमानः । अग्रपवस्व स्वप्नाः । वमयं वसा वस्तु अ
तात्रिस्त्रिष्टुष्टु वमयं मासि वसिय कनीनां भामस्तथा वनं गुह्यं विमर्षि । अजंति मित्रं सुधितं नृगो मियं दंपती समनसा कृणां पि । अग्रयद्रं प्रजाप
ते हि रण्यगर्भैः प्रजापतिस्त्रिष्टुष्टु । ततः पश्चिमाग्निं मुखं ज्ञेयं । गृभ्यामिति स्त्रुयो सावित्री स्रयो सावित्री । त्रिष्टुष्टु । पत्न्या भार्या तसि द्वये पाणिग्रह
णे विनियोगः । गृभ्यामिति ० इत्युक्तानेन हस्तेन सायुधं कुरु गृहीत्वा वध्वो जलपुपस्तीयात्रा ताद्वि लोकाभावपति त्रिः पंचावतिनः हविरवत्तं वाग्निधायो
यमं वरुणाग्निमिनात्राणाग्निं ततो वामदेवो यमाग्निं वरुणाग्निः पूजाग्निं रनुष्टुष्टु । लाजहोमे किं अयं मर्षानुदेव ० तिष्ठंती जुहुयात् अयं मर्षो अग्र
यद्रं ० अमोहमस्मि सात्व ० शरदः शतमिति वध्वं परिणीय इममश्मानमो रोह ० पुतेन्यत इति वध्वं मन्त्रोदयति एवं पुनर्जी जान वदाय । वरुणाग्निं देव ०
स्वाहा । वरुणाग्निं देव ० अमोहमस्मि इममश्मानो पुनर्जी जान वदाय । पूषणाग्निं देव ० पूषे न्यद्रं ० अमोहमस्मि । इह मश्मानं । प्रजापतये स्वाहेति श

२१

सं

पुटेन चतुर्थ्यंते ततो यदिकेशपक्षो वदौ । तदा प्रतामुं चामीति दक्षिणां प्रतामुं चामीत्युत्तरां शिखां विमुच्ये शान्यां सप्ततंडुलपुंजेषु इष एकपदी भव । सामा मनुव्रता भव ।
पुत्रां विहावहे वरुस्तीति जरदृष्टयः । उर्जो द्विपदी भव । सामा ० गयस्येष्वायत्रिपदी भव । सामा ० मायोभवाय चतुष्पदी भव । सामा ० प्रजाभ्यः पंचपदी भव । सामा ० त्रैलुभ्यः
षट्पदी भव । सामा ० सखा सप्तपदी भव । सामा ० इति सप्तपदानि क्रामयितो भवोः सन्निधाय शिरसी बुदकुंभेनावसिच्य ध्रुवं पश्य अक्षं धृती पश्य सप्ततंधी नश्य जी
वपत्नी प्रजां विदेवेक क्तास्त्रिष्टुष्टुदादि होमशेषं समापयेत् । ततः कन्यापितु प्रार्थनां कृत्वा गृहं गत्वा तत्रैव वा देशकालोत्तरत्वा गृह्यादिसिद्धये गृहप्रवेशं नयिहोम
करिष्यद्रक्तस्मिन् जलाहिते न्ना विद्यादि चक्षुष्यां ने आनः प्रजामिति च तस्य स्रयो स्रयो सावित्री स्रयो सावित्री । त्रिष्टुष्टु अंशे तुष्टुभौ होमे विनियोगः ॐ आनः प्रजा
स्वाहा स्रयो सावित्री ० अचो वरुणा ० इमो वरुणा ० संम्राजिन् वरुणा ० इति कुत्वा समं जलं तिस्र्यो सावित्री ० अमुष्टुष्टु दधिप्रारणे आत्योषेण हृदयं जनेवि ०
इति दधिप्राश्न्यात् आत्योषेण जानक्ति हृदये ततः स्त्रिष्टुष्टुदादि समाप्य विप्रभोजयेत् ततश्चतुर्थे दिने देशकालोत्तरत्वा गणेशं पूज्य कन्यादानं सं
गताये वरस्य तत्पक्षीयाणां च पूजनं कृत्वा वध्वं समं लेस्मं लेस्मं मंगलाति सिद्धं दत्वा मांगल्यं तंतु नेति मंगलं सत्रं वध्वीयात् । ततो वंशपात्रे ऐरिणी तमुमा
देवी महेशो गिरिजापतिः अतस्त्वां पूजयिष्यामि ऐरिणी सर्वकामदां सर्वस्त्रां च सदीपां च शरपैः षोडशसिद्धिं ता वरमात्रं प्रदास्यामि कन्यादानं स्यस्त्रिष्टुष्टु
ति पाठित्वा सं पूज्य इदं वंशपात्रं षोडशशरपैः पुतं वरमात्रं संप्रददं नमस्कृत्वा पठेत् । वंशो वंश कूरः श्रेष्ठो वंशो वंश विवर्द्धनः । अनेन वंशदानेन तुष्टो रक्षिकरो
नुमे । वंशपात्रमिदं पुण्यं वंशजानि समुद्रं दाना ना मुत्तमं दानं मत्तः शान्तिं प्रयच्छेत् । ततः स्वस्ति नो मिमीतामिति स्तुतेन वरपक्षीयाणां शिरसि निधाय वंशा
मिदं द्विरस्त्रिष्टुष्टु शेषं गृहीत्वा अष्टवर्षावित्यं कन्या पुत्र वंशालितामया इहानी तव पुत्राय दत्तास्ते न पातयतामिति वरं केतुपवेशयेत् ततो गणेशं पूज्य
कनिष्ठद्विदिति स्तुतेन देवकं स्थापित देवता आनीया भ्यगर्भं षोडशोपचारैः संपूज्य उत्तिष्ठ अभ्यारमिति विस्मयपुण्याहं वाचयित्वा अभिषेकं तत्रैव त्रिति
चेति केतुनेन वंशपात्रेण माला कांजलं सर्वेषां शिरसि दद्यात् वंशाभिरुद्धिं वाचयित्वा ततो वरश्चतुर्थे पंचमेवादिने वध्वं पूषात्वेतो भयतु हस्त गृह्येति यान
मारोप्याधमं वतीरीयते संरभ धमिष्ये च न नावमारोप्यात्वेन पापमुत्तार्य कृत्वा जी वरुदं तीति जपेत् विवाहाय प्रसूते नयति न समा रोपेण । मा चिदन्य
विपश्चिन इति स्तुतेन देवो पुवस्ततो स्मर्गं गतीरिव वध्वं रितीक्षका न्यश्येत् । इह प्रियं प्रजयाते समं ध्यातामिति गृहं प्रवेश्य गणेशं पूज्य पुण्याहं वाचं कृत्वा लक्ष्मी

क० न० २२

सकुमि वलित उनेतिषोडशोपचारैः संश्रय विरागिनि धायानुहे चर्मणि सपत्नीमुपवेश्य पर्योक्तं न ह प्रवेशनीय हो मं कुर्यात् । शिष्टास्तु प्रवेश रण्यहे एव कुर्ये
 तिततो मंडपोद्वासनं प्राचकुर्वीत् ॥ ॥ इति विवाह प्रयोगः ॥ ॥ अथोपासन होमः ॥ ॥ कर्त्ता इति मात्रेणोद्वां बुद्धे स्क्ंधांतर पिशिक माने वा
 द्वित्रि वरां युलि त्रिमेख लेहे मेख ले वाकुं डे वक्ष्यमाण विधिना संस्तेति प्रतिष्ठाप्य प्रत्यवरो हेति मंत्रेण प्रत्यवरो ह्यसिद्ध वा सायमधि रक्षे प्रातरु दया प्रागर्थ
 प्राउ छत संध्यां ते देश का लौ संकीर्त्य परमेश्वर प्रीत्यर्थं सायमुपासन हो मं करिष्ये इत्येकां चत्वारिंशं गेति ध्यात्वा त्रिः परिसमुद्र परिस्तीर्य पुन्ये द्यो तरे ते
 नेस्तुं उ ला न्द भैष्ठा वज्रव ल्य प्रोक्ष्य तेने त्रिः पर्यन्ति कृत्वा त्मुकं निरस्थ पश्चादग्ने ह विः समिधं च नि धाय वि श्वानि न इति तन्वेनाग्निं सं पृज्य दक्षिणं नान्वा न्य
 तं ह्यो समिधमा धाय पः स्य द्वा शतं षष्टि वातं उ ला नादाय हृदि सव्यं नि धाय मग्नये स्वाहे तिसायं सूर्याय स्वाहे तिक निष्ठा मलेन द्रुत्वा एवं प्रजापतये स्वाहे
 ति द्वि यां द्रुत्वा परिसमुद्र पर्युक्ष्य ० सायमात्रं पश्चानं ० अग्ने आयूं धी तिति स्तृणां गोपा यना लोपाय नो वा वं धुः स्ववं धुः श्रुते वं धुः श्रुत स षयो द्वि पदा वि
 राट् ० अग्र आयु वि ० इति सायं ० सूर्यो नो दिव स्या तिति सूर्या सा वि त्री सूर्या सा वि त्री त्रिष्टु प ० प्रातः ० ओं स्वर्गे नो दिव स्या तु ० उदयं ० चित्रं दे वानां ० नमो मि त्रस्य
 ति प्रातः ॥ सूर्यं ० प्रजापते न त्व दे तानि ० तं तु त न्व न्दिर ण्य ग भ इत्य भय त्र प्रजापतिं चो पस्त्राय ० मान स्तो के ति विप्रति धृत्वा च मे स्वरश्च मे इत्य पर स्या यना
 मग्नो जे नारा उक्ता सि वा दयेत् ० इत्युपासन होमः ० अथ स्त्रालीपाक प्रयोगः ० मध्याह्ने तत्पूर्व वा पर्व प्रतिपत्संधौ पूर्व द्युरन्वा धानं तद्दिने यागः ।
 मध्याह्नाहर्ध्वं संधौ तद्दिने न्वा धानं परे द्वि यागः । कर्त्ता समिस्तमारोप्य प्रतिदिशमष्टादशां गुलं कनिष्ठं च चतुरांगुलं मेकं गुलं चो न्त्वं डि उं कृत्वा गो मये
 कोपलि पयसि त्रि यश कले न पश्चि मे गुं उं हितो दक्षं स्त्रा प्रादेश मात्रं रे व्वां कृत्वा तद्दक्षिणोत्तरांतयो प्रागग्रे रे रे मध्ये ति स्त्रः प्रागग्रः । उदकं संस्त्रा श्र
 रे रे वाः । कृत्वा यये पात्राभ्यां पिहित मग्निं शु द्रो दमना आत्रे यो वस्तु भुक्ता त्रिष्टु प ० एष्ट्यग्ने गे तमो त्रिस्त्रिष्टु प ० अथ वाहने वि ० इति द्वाभ्याम
 सतै रग्नि मा वाह्य वाहृतीनां परमेष्ठी प्रजापतिः प्रजापति र्वहती ॐ शुभं वस्वरग्निं प्रतिष्ठाप्य ० चत्वारिंशं गेति तमो वा मदे को त्रिस्त्रिष्टु प ०
 चत्वारिंशं गाभ्यं सहस्रं श्रुतुं गः सप्त नि द्वे दि धी र्षिकः । त्रीणां प्रसन्न वदनं सखासी न श्रु चि स्मृतः । स्वाहांतु दक्षिणे पात्रे दे वीं वा मे स्वधां तथा

विप्रवं ३

२२

विप्रदक्षि पाहं स्तु शक्ति मन्त्रं च सुवं । तो मरं व्यजनं वा मे धत पात्रं च धारयन् । आत्मसि मुखवसासिन एवं रूपो दुताग्रानः । इति ध्यायेत् । इदं लौकिका
 न्नो सर्वत्र ज्ञेयं । ततः प्रत्यवरो हे तस्य हिरण्यगर्भो त्रिस्त्रिष्टु प ० अग्नि प्रत्यवरो ह्ये वि नियोगः । प्रत्यवरो ह जातवे दः पुनस्त्वं दे वेभ्यो हव्यं वह नः प्रजा
 नन् । प्रजा पुं षिं रयिमस्मा सु धेयु था तव यज माना यशो योः । इति समारोप समिधमग्ने प्रोक्ष्येत् । ततस्तत्र धार्ये श्रो वा प्रातर्ही मं कृत्वा प्राणानाथ्य म्य देश
 का लौ संकीर्त्य ममो पाचु रित ह्य ह्यारा श्रिप र मे श्वर प्रीत्यर्थं दर्शपोर्ण मासाभ्यां स्त्रालीपाक र्थि यक्ष्ये तत्रे दानं पोर्ण मासे न द र्शन वा यक्ष्ये इति संकल्प्य
 समिद्धयमादाय तत्र देवता परिग्रहार्थं मन्त्रो ध्यानं करिष्ये ० स्मिन् न्व हिते श्रो जा त वे द समग्नि मि ध्मे न प्रजापतिं प्रजापतिं चाप्यार देवते आज्ये न अग्नी
 षो मो चक्षुषी आज्ये नात्र प्रधानं अग्नि मग्नि षो मो चक्षुः ० व्येण द र्शे विप्रि मिं दग्नी च चक्षु ये ण शेषे ण स्त्रिष्टु कृत मग्नि मि ध्मे न प्रजापतिं प्रजापतिं चाप्यार देवते आज्ये न अग्नी
 दे वा विष्णु मग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं चै ताः प्रायश्चित्त देवताः आज्ये न विश्वान् देवां संस्त्रावेण ह्यता ह्यता दोष नि बर्हणार्थं त्रिग्निं मरुतश्चाज्ये न श्वः स
 द्यो वा यक्ष्ये तूष्णीं पूर्व वत्समस्तवाहृति सि र्वास्वा हां ता भिरग्ना वा धाय प्रजापतय इ दा त मग्निं श्वो यागां त धारयेत् ० ततः स्त्रिस्त्रि स्त्रि सि र्वा ह्ये दि गुणं
 त्रि सां धि रं नुं दक्षिणोत्तरां कृत्वा पुनः सव्योत्तरां षट् जिं श द र्शं ललेः रज्जु कृत्वा तया बहिर्दि रावे द्य वं ध्वा नि धाय तं थै रपं च द श दारु क मि ध्मे न सकृ
 द्वेष्टनेन बंध्या दपती पयो दधि धृत युता न्त्वं सुजीत श्राद्ध कृत्वा श्राद्ध न्यापा दिक मपि भुंजीत ततो परे शु शे पासने द्रु ते षां गु ले द्वि स्त्रिः परिसमुद्र परि
 स्तीर्य पर्युक्ष्यो न्ने र्द र्शे पुं च्छा डिं चरोः प्रोक्ष्य णा सा जनं च द र्शं स्क्र वो सा दय द र्शं हो मे ० पात्रं प्रणी ता र्थ मथ्याज्य पात्र मि ध्मे न क्रमेण क्र मविकृ शां श्वे
 ति पात्राण्यसादयेत् । आन्य हो मे तु प्रोक्षिणी स्क्रवं मा साद्य च मसं चाज्य भजनं द्वा बर्हि श्र विज्ञे यमाज्य हो मे यथा क्र मिति ० ततः प्रोक्षणी पात्रे मु
 त्तानं कृत्वा श्वत्र प्रादेश मात्रे कु श ले नि धाया दिः परित्वा त्स्त्री मुखस्य पात्राण्युत्तानानि क ले ष्यं विस्त्रस्य सर्वा णिः । प्रोक्ष्य प्रणी ता पात्रे पावि त्रे नि धाया
 पास्त्रि कृत्य ग ध पु र्वा सि त्वा ब्रह्म वरणा । ब्रह्माग्ने तस्मि द्द्रुक्ता ऐशाने प्राजु र्वा य जो प वी त्या च म्यां गु षो पा णि त्वा पि धाया त्रि पा त्रि द क्षि णे ग ला

मावेदिषत्तमिता० स्थाने स्यादाय० आयनेतेति हर्वाक्षिस्वा॥ गायत्र्याभ्युक्ष्य० ज्ञातारं० यमायमधुमत्तमं० तत्वायामि० वयं सोमेति
दिक्त० तत्सूर्यमिति हर्वाक्षिस्वा० सहस्रशीर्षेति शिरसि० अक्षीभ्यां तदिति मुरवे० श्रीवाभ्यस्तदिति कंठे॥ आं त्रेभ्यस्तदिति हृदये०
नाभानामिन्द्रेति नाभौ० त्वमिन्द्रसजोषसमिति बाह्वोः॥ सोमानमिति कक्षयोः॥ यः कुक्षितिकुक्षयोः॥ वक्षीनां पितेतितृष्ठे॥ उरुभ्यां
तद्वयुर्कोः॥ मेहनाहनं करणादिति पादांतं॥ एतावन्नस्येति पादयोः॥ यस्य विश्वानीति हस्तयोः॥ अंगादंगाल्युरुध्वक्तेन वसवो गेमद्वे
लिप्य० हिरण्यं ऋगमित्यादिना तीर्थं प्रार्थ्य॥ स्नात्वा पाहिषा॥ तत्समं दीत्यादिभिर्मर्जीयेत्वा॥ अथ मर्ज्ज्वाते स्नात्वा देवादिस्तर्पयि
त्वा मृत्तिका स्नानं॥ पुनस्नात्वा गायत्र्या वरुणा यनमः॥ गोमूत्रेण गंधद्वारां हव्ययाहनायेति गोमयेन आप्यायस्व॥ सोमाय०
इति क्षीरेण दधिक्राव्याः॥ वायवेन मइति दध्याते जोतिशुक्रं॥ सूर्यो यनमइति घृतेन देवस्य लेति कुशोदकेन स्नात्वा वा सोधत्वा
चम्य गवामंगेत्यादि गोदानं दत्त्वा विष्णुं संप्रत्यत पीत्य चतुर्थ्यो धिकान्विश्रांशो ज्यगद्द्याग्रौ व्यस्त समस्त व्याहृतिरष्टाक्षरा
तं आ॥ अं हुत्वा शेषं समाप्य तान्निबिल्य पलाशादि पात्रे ताम्राया पलंगो मूत्रं गायत्र्या वरुणा यनमइत्यादाय श्वेताया अं
गुष्ठाधंगो मय गंधद्वारां० हव्यं रूहनायेति त्रिपलं॥ क्षीरमाप्यायस्व सोमायेति॥ द्विपलं दधिक्राव्या इति॥ पलं घृतं तेजो
सि शुक्रं सूर्यो यइति॥ एकपलं कुशोदकं देवस्य लेत्यादाय आपो हि घृत्या लोप्य प्रणवेन निरुध्याभिर्मंज्य सप्तपत्रैः कुशैः
इरावती इदं विष्णुः॥ मानस्तोके० शन्नइदं दग्नी० अग्नये० सोमाय० इंद्राय० गायत्र्या० प्रजपतये० प्रणवेन हुत्वा० प्रणवेन च पीतो
कोप्य॥ व्रतं चत्वारि॥ पुनराज्यकुत्रायुमान्नि प्राप्सं भोज्यते गो दद्यात् ततो दशदानानि॥ गवामंगेष्टिति गोः सर्वभूतान्

याभिमि रराहेण समुद्रता॥ अनंतसस्य फलदा मतः शांतिं प्रयकुमेभ्रमिंदत्वा॥ महर्षेणो न संभ्रता कश्यपश्च्यति ला स्मृता॥ अस्मादेव दानेन म
मपापं व्यपोहत्॥ तिलदानं॥ हिरण्यगर्भाति हिरण्यदानं॥ कामधेनुं समुद्रतं सर्वक्रेषु पुंसं स्थितं॥ देवानामाज्यमाहारमतः शांतिं प्रयकुमे॥ आज्य
दानं॥ शरण्यं सर्वलोकाणां लज्जाप्रहरणीयं॥ सुवेषधारिवस्त्रात्मकः० वस्त्रदानं० सर्वदेवमयं धान्यं सर्वोत्पतिकरं महत् प्राणिनां जीवोपाय
मतः शांतिं प्र० अन्नदानं॥ यथा देवेषु विश्वात्मा प्रब्रह्म जनादेनः॥ सामवेदस्तवेदानीं महादेवस्तु योगिनां॥ प्रणवः सर्वमंत्राणां नाडीणां पार्व
तीयथा॥ लथामसानां प्रणवः सर्वदेवस्तु संमतः॥ ममतस्मात्परं लक्ष्मीवदस्त्वगुडसर्वदा॥ गुडदानं॥ प्रीतिर्यतः पितृणां विष्णुशंकरयोः स
दा॥ शिवनेत्रेण वरौप्य अतः शां० रोप्यदानं॥ यस्मादन्नरसाः सर्वे नोक्तुस्तुल्यवर्णा विना॥ शोभोः प्रीतिकूरं नित्यमतः० उवणदानं० ततो मं
त्रहीनमिति जपत्॥ दानानि सर्वेभ्यो दद्यात्॥ ततो विप्राः॥ व्रतं हि दंतपक्षिदं० ततो गव्यप्राशनं पुत्रादेन॥ अथोक्ता तपेनुः॥ अथेत्यादि
ममस्त्वरे न प्राणाश्च मया प्रतिबंधकं सकलपातकैश्च यद्वा रास्त्वेन प्राणास्तु माणार्थं यथाशक्तं कृतामिमांस्तु क्रांतं पुनरुदेव
त्याममुकृतेत्राया ममुकशर्मणे संप्रददे॥ गवामंगेष्टिति मंत्रमुत्क्रामममेति दद्यात्॥ पुत्रानिर्ममेति पदस्थाने पित्रादेरिति वदेत्॥ त
तो वैतरणीतानं॥ देशकाको स्मृता॥ ममयमद्वारं स्थितं वैतरणाख्यं नक्षत्रं गार्थं गोदानमहं करिष्ये॥ ततो ब्राह्मणमभ्यर्च्य॥ धेनुं
कैतवमिति हस्त्वयमहं माहापथोऽत्रि॥ तीर्षुरहं देवी वैतरणे नमो नमः॥ स्तुतिं धेनुं प्रार्थ्य॥ विष्णुं रूपं दिज श्रेष्ठं भूदेव हिंजपावन॥ तर्तु
वैतरणी मे तां कृच्छ्रां गंधदाम्यहं॥ ब्राह्मणां प्रार्थ्य॥ अथेत्यादि वैतरणी स्तुतं गार्थं मिमांसा कृच्छ्रवस्त्रमाख्यालं कृती स दक्षिणा
तुभ्यमहं संप्रददे॥ प्रार्थना॥ यमद्वारं पथ्योरेयासां वैतरणी नदी॥ तां तर्तुं कामो यक्षामि कृच्छ्रां वैतरणी तुगां॥ पुत्रादिः॥ उचिती
र्षुरयं॥ तर्तुं वैतरणी मस्य॥ तां तर्तुं मे स्यति वदेत्॥ ततो स्तिलपात्रदानं॥ काम्यपात्रेति ला रक्षिस्वा॥ तत्र सुवर्णं च॥ अथेत्यादि जन्मप्रभ

क० म० २६ तिप्राणांतं नानाविधपापानां शार्थं तिलपात्रं सदक्षिणां संप्रददे। तिकाः पुण्याः पवित्राः तिकाः सर्वकराः स्मृताः। शुद्धावाध्यादिवाक्ये
 क्रविशो न समुद्रवाः। यानिकानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च। तिलापात्रप्रदानेन तानि नश्यंतु सर्वदा। महर्षिगोत्रसंभूताः कश्यपश्च
 २६ तिलास्मृताः। तस्मान्नेषां प्रदानेन मम पापं व्यपोहतु। यो देवो पितृरूपेण ह्येकव्यभुगव्ययः। तिलापात्रप्रदानेन समे विष्णुः प्रसीदतु।
 इति पठेत्। ततो मोक्षं देहि तृणीकेशमोक्षं देहि जनादेन। मोक्षधेनुप्रदानेन मुकुंदः प्रीयतामिति। मोक्षधेनुदद्यात्। ततो ऐहिकामुष्पिकं च
 जससजन्माजितं जगो। सत्सर्वं भुङ्क्षिमायां तु गामेतां ददताम मेति। कृणुधेनुदद्यात्। ततो आजन्माजितं पापं मनोवाहो यकर्मणिः त
 सर्वनाशमायां तु गोप्रदानेन केशकेतिपापधेनुदद्यात्। महाकेशनिवासेन च ब्राह्मेरुपशोभितं। अस्य प्रदानाद्देवस्य मम सर्वं तु मनो
 रथाः। इति शाळग्रामं दद्यात्। इति जगद्गुरुनारायणभट्टस्तु रामकृष्णभट्टमजकमठाकरभट्टकृतः प्रायश्चित्तप्रयोगः ॥
 अथ पंचकमृतदाहविधिर्वैष्णवपुराणे। कुंभमीनस्थिते च देमरणं यस्य जायते। न तस्य गतिर्ज्ञेया संततो न शुभं भवेत्। न तस्य दा
 हः कर्तव्यो विनाशः सेषु जंतुषु। पंचकानां तर्ककार्यं कार्यं दाहोदिकं खलु। अथ वा तस्मिन् कार्ये दाहस्तु विधिर्वैकं। विष्णुस्तेमानुष्ठापी तु
 सद्यः संततिकारणात्। विप्रस्य नियतः कार्यो दाहस्तु विधिर्वैकं। धनिष्ठा पंचकमृते मृतो यदि कथं च न। त्रिपुष्करे याम्यभिचकुल
 जान्मारयेद्वै। तत्रानिष्टविनाशार्थं विधानं संसृदीयते। दाहदेशो शर्वनीत्वा स्नापयेच्च प्रयत्नतः। दर्भाणां प्रतिमाः कार्याः पंचोयास्त
 त्रयोऽप्युक्तानि यवपिष्टेनानुक्षिप्तस्तपिः सहशब्दं देहं प्रेतवेहः प्रेतसरवः प्रेतपः प्रेतभूमिपः। प्रेतहर्त्ता पंचमस्तनामान्येनानि चक्र
 मात्। तत्र प्रयोगः। एवंगुणोत्पाद्यमुकगोत्रस्यानुकधुनिष्ठा पंचकादिमरणसूचितवंशानिष्ठविनाशार्थं पंचकमरणं विधिं करिष्य
 इति संकल्प्य गंधमात्यैः प्रतिमामकं कल्पदाहसमये प्रैतापरिच्यसेत् प्रथमो शिरसि द्वितीयां नेत्रयोः। तृतीयां वामकुक्षौ। चतुर्थीं

नाभौ। पंचमीपादयोः। तदुपरिताभ्यो नाम मेमं त्रेय्यताहुतीर्द्वितीया दकधारां च दत्वा। यमाय सोमं त्र्यंबकमिति मंत्राभ्यां प्रतिमां सुप्रत्येक
 माज्याहुतीर्जुहुयात्। स्तुतकांते ततः सुत्रः कुर्यात्। शान्तिकपोष्टिको। कंभ्यपात्रस्थितं तैलं वीक्ष्य दद्याद्दीजन्मने। ब्रह्मविष्णुमहेश्वरक
 णप्रीतयततः माषमुद्रयवव्रीहिभिर्बन्धादिप्रयत्नमेति। स्वर्गदानं कुरु दत्वा पृथक् दत्वा होमोद्धिजाचनं। गोभूदानं षडंशेन कुर्यादोषोपशान्त
 ये। अन्यत्रापि। स्वर्गलोक्तविधानेन कृत्वा तैः स्थापनततः। अन्वाधानेन कृत्वा तैः स्थापनततः। अन्वाधानेन निर्वपणं देवतानां तथाहु
 तीः। यमाय धर्मराजस्य मृत्यवे चातक्ये च विवस्वताय काष्ठाय सर्वभूतक्षयाय च। औदुंबराय दध्नाय नीलाय परमात्मने। इति वृका
 दराय चित्राय चित्रयुताय वैक्रमान्। विधिनाश्रपणं कृत्वा ऐकैकामाहुतिं ददेत्। अन्यत्रापि। धनिष्ठा पंचकमृते पंचवत्मानि तन्मुखे।
 न्यस्याहुतिं त्रयं दद्यात्। कर्तुं बहव्यादिति। ततो निहिर्यांकु र्यादेव सामे विधिः स्मृतः। इति निखने देवं जले वा प्रतिपादयेत्। द्विपदस्य
 मुखतद्दक्षिणपक्षकं मुखे ॥ ७ ॥ ॥ श्रीशके १६९ ॥ वर्तमानं मन्मथादे आषाढमासे ज्ञासितपक्षे चतुर्दश्यां भौमवारं
 प्रक्षोषकाळे मठाकरभट्टप्रयोगसमाप्तः ॥ ॥ कात्रोपारव्य अनंभट्टसूनु नीलकंठ भट्टात्मज अनंतेन लि
 खितं। छेवकपाठकयोः शुभं भवतु ॥ ॥ श्रीसप्तकोटेश्वरार्पणमस्तु ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

क०महो
२७

इति कर्मठाकरसहीसमाप्ता ॥ श्रीः ॥ ५ ॥ ५ ॥

रामः
२७